

שיעורי
הרב אהרן ליכטנשטיין

דינא דגרמי

ישיבת הר עציון

אלון שבות

תשע"ג

מהדורת אדר

"ושננתם לבניך ודברת במ"
(דברים ו', ז)

לזכות והצלחה

וועלוועל בן יוסף מאיר שיחי'
יהודית בת עמרם שתחי'

ויוצאי חלציהם

שמואל, חנה, אילה, שלומית,
הדר, יוסף מאיר, ויצחק
שיחי'

עורכים: הרב דניאל וולף, עמיחי גורדין ודוד פלדמן

עימוד: יצחק ברט

התקנה לדפוס: אוריאל כהן

תודתנו לכל העוסקים במלאכה

תודתנו לרה"ג יצחקי שליט"א ממכון מערבא, על נכונותו לאשר את הדפסת הקונטרס

ממהדורת הרמב"ן של מכון מערבא

©

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון

הדפסה שלישית - תשע"ג

תוכן העניינים

5	פתיחה
7	מבוא
11	קונטרס דינא דגרמי
47	שיעור פתיחה
57	יסודות חיוב גרמי
73	היזק שאינו ניכר (א)
81	היזק שאינו ניכר (ב)
93	היקף דין גרמי
107	הגדרת גרמי (א)
115	הגדרת גרמי (ב)
127	דבר הגורם לממון (א)
135	דבר הגורם לממון (ב)
145	אש
159	גרמי וכלאי הכרם
169	האיסור להזיק
181	גרמי והרחקת נזיקין (א)
189	גרמי והרחקת נזיקין (ב)
201	מפתח מקורות
213	מפתח עניינים

פתיחה

"איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים: ר"מ חכם וסופר, ר' יהודה חכם לכשירצה, ר' טרפון גל של אגוזין, ר' ישמעאל חנות מיוזנת, ר"ע אוצר בלום..."
(גיטין סז).

ומפרש רש"י על אתר :

"... למה היה ר' עקיבא דומה? לעני שנטל קופתו ויצא לשדה, מצא שעורים - קצר ונתן בה, מצא חטין - נתן בה, וכן פולים וכן עדשים. וכשבא לביתו - בירר כל מין ומין לעצמו. כך ר"ע... כשנעשה חכם גדול - עשה כל התורה מטבעות מטבעות. סידר מדרש סיפרי וסיפרא לבדן ושנאן לעצמן לתלמידיו..."
(גיטין סז. רש"י ד"ה אוצר בלום)

דרכו של ר' עקיבא היא גם דרכו של רבינו, ובכך גם מתייחד ספר שיעורים זה מספרים רבים אחרים המקבצים שיעורי ראשי ישיבות. שיעוריו של רבינו מתייחדים בסדר ובשיטה שבהם. הרב מלבן את הנושא הנידון מכל צדדיו, ומבדיל בין היסודות ההלכתיים השונים השותפים בעיצובו.

קדמו לספר זה קבצי שיעורים על מסכתות זבחים וטהרות. קבצים אלו עסקו בנושאים שאינם מוכרים לציבור הלומדים, ונמצאים בשולי הלימוד הישיבתי, ובכל זאת נחלו הצלחה רבה וכבר הודפסו כמה מהדורות שלהם. הסדר והשיטתיות שבשיעורי רבינו, גרמו לרבים להפציר בנו להוציא קבצי שיעורים גם בנושאים הנלמדים יותר בעולם הישיבות.

בספר זה נדפסו שיעוריו של הרב על קונטרס דינא דגרמי של הרמב"ן. **השיעורים מנתחים בצורה יסודית את העקרונות של דיני גרמי, ומציגים משנה סדורה ומובנה של הלכות אלו.**

השיעורים מנוסחים בצורה שמאפשרת קריאה רהוטה ומובנת גם לאלו שחסרים ידע מוקדם בנושא. בתחילת כל שיעור הבאנו רשימת מקורות. רצוי ללמוד אותם לפני שמעיינים בשיעור, והם מהווים גם פתח למי שרוצה להעמיק יותר בנושא הנידון. בראש הספר הדפסנו את קונטרס דינא דגרמי של הרמב"ן, בצורה מרווחת ונוחה לקריאה. בסיום הספר מופיעים מפתחות מפורטים. לבקשת רבים, מלבד מפתחות למקורות המוזכרים בספר, הוספנו גם מפתח עניינים מפורט.

נסיים בשלמי תודה - ראשית, תודתנו לרה"ג יצחקי ולמכון מערבא, על נכונותם לאפשר לנו להשתמש במהדורתם הנאה והמדויקת. כמו כן, תודתנו לרב עזרא שבט מהמכון לכתבי יד שליד הספרייה הלאומית.

בנוסף, חובה וזכות היא לנו להודות לרב דניאל וולף, על עבודתו המסורה והשקדנית. הרב וולף עבר על השיעורים והוסיף להם את הערותיו. חותם עבודתו היסודית מוטבע בהערות השוליים שבספר. לסיום, ראוי להודות באופן מיוחד לחיים נבון על תרומתו למפעל הוצאת הספרים של הרב ליכטנשטיין, מפעל שספק רב אם היה יוצא לפועל בלעדיו.

אנו מודים לר' חיים וחיה בלטר על הקדשת המהדורה הראשונה לזכרה של רות בלטר ז"ל.

אנו מודים במיוחד לוועלוועל ויהודית על הקדשת המהדורה החגיגית הנוכחית היוצאת לכבודו של רבנו במלואת לו שמונים שנה, ומאחלים להם ולמשפחתם הרבה ברכה והצלחה.

העורכים

מבוא

סידרת השיעורים הרואה אור בזה הינה בבחינת שיירי לימוד מסכת בבא קמא בישיבת הר עציון בשנת תשנ"ט. במשך זמן החורף, עסקנו במחצית הראשונה של המסכת, ולקראת המעבר ללימוד מסכת אחרת בקיץ, קיננה תחושה שלא ניתן להיפרד מבבא קמא ללא פקידת אחד נושאה המרכזיים, באמצעות לימוד יצירתו המופלאה של מאור עינינו, הרמב"ן, "קונטרס דינא דגרמי". אי לכך, במשך זמן הקיץ, התקיימה בישיבה סידרת שיעורים שהתמקדה בקונטרס, והתוצר מוצג בזה בפני מרנן ורבנן, תלמידיהון ותלמידי תלמידיהון.

את התוכן יראה הלומד וישפוט, ובמידת הצורך, יתקן. ברם, ברצוני להציע, כפתח דבר, כמה מלים אודות הסגנון. בעולם הישיבות, כיום - ובמידה מסוימת, בעולם התורה בכלל - מקובל לכתוב ולפרסם חידושי תורה בניב המכונה "לישנא דרבנן" (בלעז - Rabbinic Hebrew). ניב זה אינו תואם שפה המדוברת באיזה בית מדרש בן-זמננו, בארץ או בגולה. אך הוא מעוגן במסורת ספרותית עתיקת יומין - אשר אף היא, בגלגוליה המפותלים, היתה לרוב מנותקת מסביבה חברתית ותרבותית חיה - אשר עיצבה והנציחה אי קודש לשוני (לעתים, רק חצי-אי) בים שטף מילולי של חול. אופי מסורת זו דו-פרצופי. מצד אחד, הינה, במידה משמעותית, מלאכותית, אולי אפילו בכוונה, ומורגשת בה, במידה, נימה של צחיחות הנובעת מכך. מאידך, ייעודה וייחודה מאציל עליה צביון מורם - אם נרצה, אפילו חגיגי. היבט זה מתבטא, בראש ובראשונה, בתיבול עברית וארמית המגדיר את עצם זהותה, אך אף משתקף בכמה מאפייני יסוד: אוצר מלים נבחר ומוגדר, התבטאות מליצית ואפילו ססגונית, משפטים מסורבלים ופיסקאות ארוכות, החדרת פן אישי בפנייה ישירה של המחבר לקורא, הדגשת תהליך ההתמודדות עם נושא והשתלשלותה לצד הצגת מסקנות. כל אלה חברו יחדיו ליצור סגנון ציורי וייחודי, המעניק מרחב משמעותי למעורבות אישית של הכותב והמשריש אותו, וזה העיקר, בשושלת ותיקה של ג'נרה מובהק.

הספר הזה, כשני קודמיו, נכתב ברוב רובו, בסגנון אחר. הוא נכתב על ידי שומעי השיעורים בשפה הקרובה למדי לזו בה הם נאמרו בעל פה - בשפה הרווחת (lingua franca) של התרבות הישראלית: העברית המודרנית. יתרון שפה זו בכך שהיא מחוברת למרחב החיים של השומעים/קוראים - להם חשופים בסביבתם הקרובה והרחוקה, בה הם מכלכלים את ענייניהם, בה הם משוחחים וחולמים, לומדים בחברותא ומשננים, מתקשרים או מתקוטטים עם עמיתים או יריבים. בתור שכזו, מתובלת בה פחות ארמית אך שזורים לא מעט ביטויים השאובים משפות מודרניות זרות, אשר קנו

שביתה, למורת רוחם של רבים, ולשביעות רצונם של אחרים, בשפת התרבות הישראלית, ואשר מדללים את מרכיב לשון הקודש אך לא פעם מעלים את מפלס הדיוק.

לצד זה, מושפעת שפה זו לא מעט על ידי הצביון הרווח של ההרצאה ההסברתית (exposition) המודרנית. כל המכיר את המעבר מסגנון הרנסנס לזה של המודרנה¹ מרגיש עד כמה, בהשוואה לקודמתה, השפה החדשה, דרך כלל, משיגה טבעיות על חשבון השגב, תוקעת יתד אך מאבדת גובה. היא יותר תוססת אך פחות עסיסית, יותר חיה אך גם יותר חיוורת, מאדירה זהירות אך מפסידה סגנוניות ולהט. ובמישור ההרצאתי הצרוף, היא נוטה לדחוק את דמות המרצה-מסביר לשוליים ולהפנות הזרקורים על החומר המוצג - ולעתים, אפילו מקרינה מרחק בין הכותב לכתוב.

וכך, אם נחזור לענייננו, במידה לא מבוטלת, אף לגבי ה"לישנא דרבנן" שלנו, שאף היא, יחסית לקור הרוח המופגן בספרות התורנית המודרנית (עד כמה ביטוי זה, לאוזן ותיקה, נשמע צלול וצחיח!), שומרת על גחלת המזדקרת לפרקים לשלהבת, המנותקת כל כך, במובן אחד, והמושרשת כל כך, במובן אחר.

אני כשלעצמי גדלתי על ברכי "לישנא דרבנן", ואף חונכתי לשימורה. זכורני כיצד שח לי מ"ר ר' יצחק הוטנר זצ"ל, אשר חונן ברף רגישות גבוה ביותר לנימי סגנון, אודות מקרי דרדקי בלובלין אשר סילק אותו ה"חווזה" מפני שהפסיק לשנן עם זאטוטיו "ואני בבואי מפדן וכו'" לפי הניגון המסורתי. עם זאת, בתוך עמי אנכי יושב ואני ער להתפתחויות מסוימות שניתן אולי להאט אך שלא כל כך ניתן, ואולי אף לא כל כך רצוי, לבלום לחלוטין. בעולם התורה - בעולם האקדמי, אשר המרחק הקיומי וחוסר המחוייבות המשודרים על ידי רבים מכותביו וכתביו ודאי לא מקובלים עלי, אינני דן כאן - התחוללה תזוזה מסוימת על ידי הרב ש.י. זוין זצ"ל, עוד בראשית קום המדינה, הן בספריו והן על ידי הכיוון שקבע ל"אנציקלופדיה התלמודית". שניהם היו מיועדים לציבור הרחב ("המועדים בהלכה" הינו אסופת מאמרים שלראשונה ראו אור בעיתונות, ובכרך הראשון של האנציקלופדיה, אשר על כתיבתו ועריכתו פיקד הרב זוין אישית נכתבו מאמרים קצרים, עבור "בעלי-בתים"), וזה ודאי השפיע על צביונם. אך

1 על שרשי ועילות המעבר נכתב הרבה. הקשר לעליית קרן המדע, לתנועה הניאו-קלסית בספרות ואמנות, ולתרבות הנאורות ככלל, ברור למדי; ולא כאן המקום לגבב דברים בנידון. יצויין כי יש והמעבר היה די הדרגתי ויש והיה, יחסית, חד. באנגליה של המאה השבע עשרה, לדוגמה, פחות מיובל הבדיל בין The Anatomy of Melancholy של בורטון, Religio Medici של בראון או מסת Areopagitica של מילטון, כולם כתובים ב"לישנא דרבנן" מובהק, לבין מסותיו של דריידן או תיאוריו של בורנט.

תהיה העילה מה שלא תהיה, ברור שמשם ואילך התופעה התרחבה, ואף תפסה תאוצה בשנים האחרונות בשטף הספרים המונוגרפיים, הבאים להציג בפני הציבור תחום פלוני או אלמוני ב"הלכה". ואם באתי להתייחס לדוגמה הקרובה לבית, כל המעיין בחידושי תורה שפירסם מו"ח הרב זצ"ל בראשית דרכו יעמוד על השוני הסגנוני שבינם לבין כרכי "שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל", למרות העובדה שללא ספק הניב הבסיסי, והוא הקפיד על כך, היה "לישנא דרבנן". ואין לתמוה על החפץ. שפה הרי הינה תופעה מתפתחת, הנתונה לדינמיקה חברתית, וגם החותר להמשך סגנון מסורתי מסויים איננו אמור לדגול בקיפאון מוחלט. כלום עלינו לשאוף לרמת השמרנות של כמה הומניסטים אירופאיים בני המאה השש עשרה אשר אישרו לשימוש רק פעלים המופיעים בכתבי ציצרון, ואף אלה רק בהטיות שהיו פרי עטו של גדול הריטוריקנים הרומאים?

ובכן, אשר לגבי, אני אמנם נוהג להציע חידושי תורה - בכתב, אם כי לא כל כך בשיעורים בעל פה - המיועדים לציבור בני תורה (צביון קהל היעד והתקשורת עמו הינה, כמובן, קריטית) בלשון המסורתית. עם זאת, אני מודע לכך כי משתרבים בדברי מרכיבי צורה ומינוח, היונקים מן ההווי המודרני, אשר מן הסתם אינם ערבים לכל אוזן; אלא שכאמור, התשתית וחוט השידרה הינם הניב הרווח מקדמת דנא. אני מעריך כמה מתכונותיו - הפלפל, העסיסיות, המעורבות, והשגב - ומעבר לכל, אני שואף להמשכיות והזדהות עם הרבנן אשר מפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים ובתורתם אנו הוגים.

אף על פי כן, משיזמו כמה תלמידים, אשר נדבה רוחם אותם, להוציא חלק משיעורי לאור, לא מצאתי לנכון לכפות עליהם כתיבה שמבחינתם אינה תמה, שאינם שלמים עימה ואינם שוחים בה בטבעיות. ראשית, מפני שלנגיסה במיטב הניב המסורתי יש אמנם מחיר אך גם תמורה - בחדות, בבהירות, ובדיוק; ברם, בעיקר, שנית, מפני שמעבר להגינות המתבקשת כלפי המתנדבים לשאת בעול המלאכה, יש יתרון עצום לכתיבה בשפה שאדם שולט בה, לעומק ובהיקף.

אמנם מסורת בידינו (עדיות פ"א מ"ג) "שאדם חייב לומר בלשון רבו"; אך בד בבד שומה עלינו לשאוף שהנפש החיה - בתרגומו של אונקלוס ה"רוח ממללא" שבכותב - תגיע לביטויה ומיצויה המלא, בהיותנו חדורים מודעות לקביעת חז"ל: "מהו בכלותו? אמר רבי שמעון בן לקיש - כל מי שהוא מוציא דברי תורה ואינן ערבין על שומעיהן ככלה שהיא ערבה לבעלה, נוח לו שלא אמרן" (שמות רבה, מ"א, ו'), וכדי שיהיו ערבים על שומעיהם הם חייבים להיות ערבים על משמיעיהם.

ובכן, לסיום, אין לי אלא, שוב, להודות מעומקא דליבא לתלמידים - ובראשם, עמיחי גורדין ודוד פלדמן, אשר גם הגו את רעיון הוצאת השיעורים לאור, וגם טרחו ועמלו להגשים את רעיונם. יישר כוחם, ויישר כח כל העוסקים במלאכת הקודש לרומם קרן בית מדרשנו ב"ישיבת הר עציון" - צוות הישיבה, תורמיה, מנהליה, ובעיקר, תלמידיה - כאוהל תורה. ומי יתן ויהיו נא אמרינו - השבח וההודאה על העבר, הבקשה על העתיד, ועצם התורה הנלמדת - לרצון לפני אדון כל, ויזכנו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה לאורך ימים טובים.

יום א' לפרשת הואיל משה באר, כ"ז תמוז תש"ס

אלון שבות

בברכת התורה והמצוה,

אהרן ליכטנשטיין

קונטרס דינא דגרמי

ספר השיעורים שלפנינו, מוקדש לקונטרס דינא דגרמי של הרמב"ן. בפתח הספר הדפסנו מחדש את הקונטרס של הרמב"ן עצמו. כבסיס להדפסת הקונטרס, נעזרנו במהדורה המתוקנת של כתבי הרמב"ן, בהוצאת מכון מערבא. בנוסף, השתמשנו בקונטרס דינא דגרמי המופיע בכתב-יד מינכן 75.

ברצוננו להודות, בראש ובראשונה, לרה"ג יצחקי שליט"א ממכון מערבא. אנו חייבים לו תודה כפולה - הן על עצם ההסכמה להדפיס את הקונטרס מתוך מהדורת מכון מערבא, והן על אדיבותו הרבה ועל נכונותו המיידית לסייע לנו בדבר. שנית, רצינו להודות לאנשים שעזרו לנו בהשגת כתב היד - לאהרון ביגל מספריית ישיבת הר עציון, ולעזרא שבט ממכון הספרים הלאומי.

את הקונטרס עצמו חילקנו לפרקים, הוספנו פיסוק, ופתחנו ראשי תיבות נחוצים. לתועלת הלומדים נציין שהפיסוק והחלוקה אינם מצויים בכתבי היד של הקונטרס, והם לא יצאו מתחת ידיו של הרמב"ן. אשר על כן, יש להתייחס אליהם בערבון מוגבל. כמו כן, עימדנו מחדש את הקונטרס. ההפניות אל דברי הרמב"ן בשיעורים עצמם, מוסבות אל העימוד החדש שבמהדורה זו.

נוסיף בקשה מן הלומדים במהדורה זו, ובספר כולו, להעיר לנו על כל טעות או משגה שנפלו בדברים הנכתבים.

א

הקדמה

אמר משה בן נחמן: פן יחשדני שומע בהזכירי מקצת דברים שלא בשם אומרן כעוסק בהן שלא לשמן. אני מנצל את עצמי, כי לא כוונתי לסתמן ולהעלימן. שמן הידוע שדברי - דברי רבותי, ואנא דמאן ואורייתי דמאן. ודבריהם בפי כדבש למתוק וכמן. ואף כאשר לבי מגמגמן, ידעתי כי נימוקן עמן.

אבל יש אשר קולמוס הראשונים סתמן, ועתה נעלם טעמן מעיני תלמידי הזמן. וחכמי הצרפתים אספו רובן אל עמן. הם המורים, הם המלמדים, הם המגלים

ב

לנו כל נטמן. ואף גם זאת - יש צריכות עוד נגר והולם להלמן, ומעשה ידי אומן, והצריכות לפי דעתי אל אמן. אספתי אותן, כפי יכולתי, אל מקומן. ויש לנו בזה תוחלת להועיל תועלת, גדולה או קטנה. כי אם לא יהיה בדברינו רק השנות הדברים, לא הפסדנו טרחינו ועמלנו אצל היודע ועד הנאמן. אולי יישר בעיניו וימצא בהם דבר נכון או מזומן, כי טוב ומטיב הוא ורחמן. יזכנו ברוב רחמיו לספק צרכן ולהשלימן, וישים חלקנו עם העוסקים במצוותיו ובתורתו לשמן, אמן ואמן.

פרק א

גרסינן בפרק הגוזל עצים: (ב"ק ק.)
 ריש לקיש אחוי דינרא לר' אלעא. א"ל
 - שפירא הוא! א"ל - חזי, דעלך קא
 סמיכנא. אמר ליה - וכי סמכת עלאי
 מאי למימרא, דאי משתכחא בישא
 בעינא לאיחלופי לך? והא את הוא
 דאמרת ר' מאיר היא דדאין דינא
 דגרמי'. מאי לאו ר' מאיר ולא סבירא
 לן כוותיה? אמר ליה - לא, רבי מאיר
 וסבירא לן כוותיה.
 ואסיקנא - הא ר' מאיר, דתניא - מחיצת
 הכרם שנפרצה, אומרין לו "גדור!"
 נפרצה, אומרין לו "גדור!" נתייאש
 הימנה ולא גדרה, הרי זה קדש וחייב
 באחריותו.
 יש מי שסובר דהא מתני' היא, ור' מאיר
 היא, משום דקיימא לן - 'סתם מתני' ר'
 מאיר'. והגיהו במקצת הספרים "דתנן".
 ולא היא! דברייתא היא דמיתניא
 בתוספתא דכלאים (פ"ג ה"ד). ומשום
 הכי אמרינן דר' מאיר קתני לה, משום
 דאיפליגו בה במתני' במסכת כלאים
 פרק שביעי (מ"ד), דתנן במסכת גפנו
 על גבי תבואתו של חבירו - הרי זה
 קדש וחייב באחריותו, ור' יוסי ור'
 שמעון אומרים אין אדם אוסר דבר
 שאינו שלו. וסתם מתני' ודאי ר' מאיר.

והשתא קאמר ריש לקיש - מאן שמעת
 ליה דאמר גבי כלאים אדם אוסר דבר
 שאינו שלו? ר' מאיר! וקתני - חייב
 באחריותו.
 ואיכא דקשיא ליה - ר' יוסי ור' שמעון
 נמי דייני דינא דגרמי, דהא אמרי - אין
 אדם אוסר דבר שאינו שלו. הא, אי
 אדם אוסר דבר שאינו שלו - מיחייב
 באחריותו, והא גרמא הוא!
 וכי תימא - שאני הכא, דהא מסכך
 בידים, הא מעיקרא קא סלקא דעתך
 דר' מאיר דמסכך הוא דדאין דינא
 דגרמי.
 ולא קושיא היא. חדא, דכיון דאמרי ר'
 יוסי ור' שמעון דלא מיתסר כלל - תו
 לא איצטריכו לאיפלוגי אי מיחייב אי
 לא. ולא אורחא דתנאי למימר 'אם
 תמצי לומר אוסר פטור'. ואדרבה, אי
 דייני דינא דגרמי הוה להו למימר
 'פטור לפי שאין אדם אוסר דבר שאינו
 שלו', ולא קתני הכי.
 ועוד - דההוא טעמא דאקשינן בגמרא
 שאני התם דבידים קא עביד, טעמא
 רבה הוא. ודילמא אי הוה סליק ליה דר'
 מאיר דמסכך הוא דקא דאין דינא
 דגרמי, הוה מקשי ליה - אפילו ר' יוסי
 ור' שמעון נמי!
 תו איכא למידק: אמאי לא אוכח דר'

שלו. והואיל ור' מאיר בלחוד קתני לה, לא שמעינן להו לרבנן דדיינינן דינא דגרמי. ולהכי א"ר שמעון בן לקיש דליכא מאן דדאין דינא דגרמי אלא ר' מאיר, ושמעינן נמי ממתני' דר' מאיר דאין ליה.

ועוד - דלישנא דמתני' דמסכך משמע דר' יוסי ור' שמעון פליגי אכולהו, ומשום הכי אייתי הך מתניתא דכלאים. ואע"ג דמעיקרא קא סלקא דעתך למימר דר' מאיר דדן את הדין היא, ומשום דסתם מתניתין ר' מאיר, ולא שמעינן מינה דרבנן פליגי עליה אלא מסתמא הוא דקאמרינן דליכא דדאין דינא דגרמי אלא ר' מאיר, מכל מקום השתא להכי ניחא לן למיפשט תרווייהו.

ועוד - דרישא דההיא מתניתין ר' מאיר היא, דקתני (בכורות כח.) - מי שאינו מומחה וראה את הבכור וכו', ואמרינן בבכורות (בכורות כח:) - לימא תנן סתמא כר' מאיר. ואע"ג דדחינן - דילמא בדוקין שבעין, אוקימתא היא, ולא סבירא ליה הכי, אלא סבירא ליה דר' מאיר בלחוד היא.

ועוד - דעל כרחך ר' מאיר בלחוד קתני לה, דהוא מחייב טימא את הטהור. ואי רבנן - אפילו נשא ונתן ביד פטרינן,

מאיר הוא דדאין דינא דגרמי מדתנן (ב"ק קטז:) - אם מחמת הגזלן חייב להעמיד לו שדה, וקיימא לן (ב"ק קיז:) דאחוי אחוויי ומשום דינא דגרמי מיחייב. ומסור דעלמא נמי משום הכי מחייבין ליה בפרק הגזול ומאכיל (ב"ק קיז--ק"ח).

ולא מצית למימר: דילמא הוה דחי ליה - שאני התם דמיגזל גזלה ואיחייב ליה בהשבה, דסיפא בדאחוי ולא גזל מידי היא, וכן פרש"י ז"ל.

ועוד - דהא קרקע היא ואינה נגזלת (כדאיתא בסוכה ל:), ומינה גמיר נמי רב נחמן למסור דעלמא ואע"ג דלא גזל איהו מידי, כדאיתא בפרק הגזול ומאכיל (ב"ק קטז:).

ואיכא למימר - אי מההיא מתניתין, שמעת מינה דדיינינן דינא דגרמי. אבל מנא ליה לריש לקיש דר' מאיר היא ורבנן פליגי עליה? ודילמא דברי הכל היא.

ואע"ג דקיימא לן (סנהדרין פו.) 'סתם מתני' ר' מאיר היא', לא לאפוקי מדברי הכל קאמרינן, ואדרבה - כולהו דברי הכל נינהו. ומשום הכי אייתנין הא דתנן הרי זה קדש וחייב באחריותו, דר' מאיר קתני לה, ורבנן פליגי עליה ואמרי - אין אדם אוסר דבר שאינו

דהא אמרי (גיטין נב:) - המטמא והמדמע והמנסך בשוגג פטור.

אלא ר' מאיר היא דמחייב התם אפילו בשוגג, כדאיתא בהניזקין (גיטין נג:). ולפיכך קא סלקא דעתין למיגמר מינה דר' מאיר דאין דינא דגרמי.

אי נמי, התם - ההיא אוקימתא היא דמוקמינן לה בדאחוי אחוויי, ולא מיבררא מגופה דמתני' כי הך דכלאים. ודילמא נמי הוה משנינן לה בדגול, ואמרינן דמאי דגזלה מיניה חשיב ליה מעשה. אי נמי קנסא הוא הואיל וגול, ואוקמוה רבנן ברשותיה כגזילת מטלטלין. והכי איתא בירושלמי (ב"ב פ"י ה"ו), ומשמע נמי אליבא דגמרא דילן - דהא דקתני רישא (דמתני' ב"ק קטז:): - אם מכת המדינה היא וכו', דשמע מינה דאי לאו מכת המדינה חייב, משום קנסא הוא.

הילכך מסיפא נמי אי הוה מוכחי מינה, הוה דחקינן ומוקמינן לה בהכי. והכא לאו קנסא הוא אלא דינא, ד"דינא" דגרמי קאמרינן ולא קנסא, כדבעינן למיכתב קמן בסייעתא דשמיא.

והיינו טעמא דלא פשיט מברייתא דמראה דינר לשולחני (ב"ק צט:): שחייב, אלמא דדיינינן דינא דגרמי, דמהתם לא מצי למיגמר דר' מאיר הוא דסבר הכי. ומשום הכי אייתי הך ברייתא, דנפקא מגופא דההיא מתניתין כדכתבינא.

ובירושלמי במסכת כלאים (פ"ז ה"ג) גרסינן - חד בר נש חוי סלעיה לרבי אלעזר, א"ל - טבא היא, ונפסלת. אתא עובדא קומי ריש לקיש, וקנסיה מן הדא - המראה דינר לשולחני וכו', עד רבי יוסי ברבי בון לא אמר כן, אלא רבי אלעזר אמר - קנסא דרבנן, ריש לקיש אמר - קנסא דר' מאיר. כי אתא עובדא שאל ריש לקיש לרבי אלעזר, א"ל - הדין קנסא דמאן? א"ל - דרבנן. א"ל - פוק שלם!

ואף על פי שמוחלפת שיטת הירושלמי, למדין אנו שנסתפק הדבר אי לר' מאיר בלחוד הוא דדיינינן דינא דגרמי או אף לרבנן, ומשום הכי מהדר בגמרינן למיפשט תרווייהו, כדפרישית.

ומחשבתו הוא שאסור, והוא שחייבו לשלם.

ותנן נמי (כלאים פ"ז מ"ז) - הרוח שעלעלה את הגפנים יגדור מיד, אירעו אונס - מותר. כך תירץ הרב רבי יצחק הצרפתי בעל התוספות (ב"ק ק: ד"ה נתייאש).

ואיכא דסליק אדעתיה לתרוצי - שאני הכא, שאין כאן נזק אלא מחמת גרמא, שאף הגפנים שלו אינן מזיקין את התבואה אלא שהן גורמין לאיסור שיבא.

ועדיין צריכין לדברי הרב רבי יצחק ז"ל! שאם כן - הוה ליה היזק שאינו ניכר, ולא שמיה היזק. אלא משום קנסא הוא דמיחייב לר' מאיר (כדאיתא בגיטין נג:), ולא סבירא לן נמי כוותיה, ואע"ג דדיינינן דינא דגרמי.

אלא ודאי העירבוב הוא ההיזק, וכשורו נגח דמי. ועוד, שאם כן - הוה ליה גרמת ממונו, וממונו הגורם היזק אם אינו מזיק ממש - פטור. למה זה דומה? לשור שנפל לבור והבאיש את מימיו מריחו שהוא פטור (ב"ק מח:), ואע"ג דדיינינן דינא דגרמי, כדבעינן למיכתב קמן.

ועוד - דהא במסכת אמרינן (ב"ק ק.) דמזיק בידים הוא, והלא לא הזיק אלא

פרק ב

תו איכא למידק - היכי שמעינן מהאי מתני' דדיינינן דינא דגרמי? הא ממונו הוא דאזיק, שהגפנים שלו הם שהולכין ומתערבין עם תבואתו של חברו ואוסרין אותה. ומאחר שעליו לגדור מפני האיסור, ולא אמרינן בה על הניזק להרחיק את עצמו, אמאי לא ליחייב לכולי עלמא? הא שורו הוא דלא טפח באפיה, מאחר שהיה לו לגדור ולא גדרה!

ומפרקי לה רבנן ז"ל להך קושיא - דלא מיתסר מחמת עירבוב לחודיה אלא מפני שנתייאש מלגדור, ויאושו הוא הגורם האיסור והוא הגורם לו להתחייב.

וגמרי לה ממתניתין, דתנן במסכת כלאים (פ"ה מ"ו) - הרואה ירק בכרם, ואמר: לכשאגיע לו אלקטנו - מותר. אמר: אלך לביתי כשאחזור אלקטנו, אם הוסיף במאתים - אסור. ומפרשי - מאי מותר? שלא נאסר הירק ולא הכרם, ומאי אסור? שקדש.

ושמע מינה דרישא אע"פ שהוסיף - מותר, מפני שלא נתייאש ודעתו לעקור. אף כאן, אילו לא נתייאש ודעתו לגדור - לא נאסר בתוספת, מאחר דלא [כיוון] לזה, ויאושו

שגרום להיזק שיבא. לפיכך לא נראה
בזה אלא כדברי הרב רבי יצחק

הצרפתי ז"ל.

לן כר' שמעון דאמר - 'הגורם לממון כממון דמי', ולא מיתליא חדא בחברתה.

דהא גרסינן בפרק מרובה (ב"ק עא:): ואיתא נמי בכתובות (לד.), הכא במאי עסקינן? כגון שמסרו לשומר וכו'. ור' מאיר סבר לה כרבי יעקב, וסבר לה כר' שמעון דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי, ואמאי? לימא - ר' מאיר לטעמיה דדאין דינא דגרמי! אלא ש"מ דלא מיתליא חדא בחברתה, דעד כאן לא דיינינן דינא דגרמי אלא לשלם לו מה שהפסיד ממנו, אבל למיהוי כממון - לא.

הילכך אי טבח שור הנסקל, לא משלם תשלומי ארבעה וחמשה, דלאו כממון דמי. ומכל מקום, אי סבירא לן כר' יעקב - חייב לשלם שור לשומר, שהרי הפסידו בדמי השור, כן נראה לי. לפיכך אני אומר, שהגוזל חמץ ועבר עליו הפסח ובא אחר ושרפו - שחייב לשלם לנגזל, דהא קיימא לן כר' מאיר דדאין דינא דגרמי, ואע"ג דלא קיימא לן כר' שמעון, דהרי גרם להפסד ממון מכיסו, שהוא חייב לשלם ממון אחר לבעלים הראשונים.

ובעיקר מילתיה דר' שמעון דאמר - (ב"ק עד.) קדשים שחייב באחריותן

פרק ג

אישתכח השתא דר' מאיר הוא דדאין דינא דגרמי, ולא אשכחן תנא דסבירא ליה כוותיה. וכבר פרישנא לעיל דר' שמעון פליג עליה ולא דאין.

ואי קשיא לך - הא ר' שמעון סבירא ליה דבר הגורם לממון כממון דמי (ב"ק עא:):! הא לא קשיא, דסמכינן אמאי דאמרין בגמרא לעיל (ב"ק צח:): - אימור דאמר ר' שמעון בדבר שעיקרו ממון, בדבר שאין עיקרו ממון מי שמעת ליה? דר' מאיר מחייב אפילו בדבר שאין עיקרו ממון, כגון שורף שטרות, הואיל והוא גורם להפסד ממון.

ואי נמי למאי דסלקא דעתך בגמרא מעיקרא למימר דמחייב ר' שמעון בדבר שאין עיקרו ממון, כגון שורף שטרות - הני מילי בשורף, שהוא כשורף ממונו של חברו, מאחר שדבר הגורם לממון כממון דמי, שהשטר חשוב ככיס מלא מעות, והוא מזיק ולא גורם. אבל הגורם להפסד ממון בלא מעשה, כגון מחיצת הכרם שיאושו הוא הוא הגורם, לר' שמעון פטור.

וכן במוחל חוב לר' שמעון פטור, וכן במראה דינר לשולחני וכל אביזרייהו.

ואע"ג דקיימא לן כר' מאיר, לא קיימא

חייב, לית הלכתא כוותיה. שאינו כממון, ואין משלמין עליהן תשלומי ארבעה וחמשה, ואף אין נשבעין עליו, שהרי אין גופו ממון אע"פ שגורמין לממון.

ואע"פ שאם הזיק חייב לשלם, אם פשע בשמירתה - פטור, שלא מצינו דינא דגרמי אלא במזיק.

ויש מי שאומר שהפושע מזיק הוא, ומשלם. אבל שבועת התורה לעולם אין נשבעין אלא על דבר שגופו ממון, ולא על הגורם, שהרי אין נשבעין על השטרות (כדאיתא בשבועות מב:), וכן נמי אין בהם אונאה (ב"מ נז:), דליתיה לדר' שמעון.

ואע"ג דר' מאיר סבר לה כוותיה, אנן לא סבירא לן כרבי מאיר אלא בדינא דגרמי ולא בדבר הגורם לממון. וכך הסכימו הגאונים ז"ל דליתיה לדר' שמעון.

והוי יודע, שלשון 'דבר הגורם לממון כממון דמי' הוזכר בתלמוד על דרכים

רבים. דמאי דאמרינן בהאי פירקא - (ב"ק קה:): שלש שבועות הן וכו', ואמר שמואל לחיוב משום דדבר הגורם לממון כממון דמי, התם לענין קורבן שבועה איתמר, ודמי כמאן דאמר - כפירה שאפשר לבא לידי ממון הויא, ולא כפירת דברים בעלמא הויא.

תדע - דהא רבה מספקא ליה (ב"ק קה:): לענין גזל חמץ ועבר עליו הפסח ונשבע לו, מהו? ואמרינן - מילתא דמיבעיא ליה לרבה פשיטא ליה לרבה, ולא פשטה מפלוגתא דר' שמעון ורבנן.

ורבה נמי לא אמר פלוגתא דר' שמעון ורבנן, כדקאמר לענין תשלומין (ב"ק צח:), אלמא - אפילו לרבנן דפטרי ליה ממונא, לענין שבועה אפשר דמחייבי ליה, דלאו כפירת דברים הוא, ולא דמיא לשבועת ביטוי.

ובענין אחר אסיקנא בפרק כל שעה (פסחים כט:), דכולי עלמא - דבר הגורם לממון לאו כממון דמי.

דהא דדאין ר' מאיר דינא דגרמי - משום קנסא הוא דדאין, ולא דינא דאורייתא הוא, הילכך בשוגג פטור משום גורם.

והיינו דקא סלקא דעתך התם בפרק הניזקין למימר - מדמחייב ר' מאיר מטמא ומדמע בשוגג, שמע מינה דסבר היזק שאינו ניכר שמיה היזק, דאי משום גורם - פטור! אלא שמע מינה מזיק הוא, וחייב.

והביאו סמך לדבר זה ממה שמצינו בירושלמי בפרק שבועת הדיינים (שבועות פ"ו ה"ו) - המקרע שטרות של חבריו חוץ מדעתו, רבי חנינא ורבי מונא: חד אמר חייב, וחד אמר פטור. מאן דאמר חייב משום קנס, ומאן דאמר פטור - כסותם פי עידי חבריו.

פירוש - 'חוץ מדעתו של חבריו' - שלא ציווהו בעל השטרות לקרען, אלא שהוא קרען שלא מדעתו.

וכיון דמאן דמחייב משום קנס מחייב ליה, שמע מינה דגרמי לאו דינא הוא, אלא קנסא.

ומשום הכי תנן במתני' (כלאים פ"ז מ"ד) - נפרצה אומרים לו גדור, נפרצה אומרים לו גדור, כלומר - שאילו לא התרינו בו, דילמא שוגג הוא ומיפטר.

ואי קשיא לך - הא תנן (ב"ק צו:) - גזל

פרק ד

ענה הוקשה לנו - מאחר דקיימא לן כר' מאיר דדאין דינא דגרמי, אלמה תנן (גיטין נב:) - המטמא והמדמע והמנסך במזיד חייב בשוגג פטור, ובשוגג אמאי פטור? הא דיינינן דינא דגרמי, ומה לי שוגג ומה לי מזיד - כיון דדינא הוא, אדם מועד לעולם לשלם נזק שלם (כדאיתא בב"ק כו.).

ועוד - דאמרינן התם בפרק הניזקין (גיטין נג.) - דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד פטור, מאי טעמא? היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק, ומפני מה אמרו מזיד חייב? כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומטמא טהרותיו של חברו. ואמאי? הא משום דינא דגרמי מיחייב!

ועוד - דגרסינן התם (גיטין נג:) - לימא כתנאי: אי היזק שאינו ניכר שמיה היזק או לא, המטמא והמדמע והמנסך, בין בשוגג בין במזיד חייב דברי ר' מאיר. מאי לאו משום היזק שאינו ניכר שמיה היזק? ודחינן - לא, [אלא] משום דקניס שוגג אטו מזיד.

ואמאי? לר' מאיר דדאין דינא דגרמי הכי נמי דשמיה היזק, דהא מכל מקום גורם הוא, וחייב.

ומשום הך קושיא איכא מאן דאמר

דיינינן דינא דגרמי אלא במתכוין להזיק, אבל לא בשוגג.

כתבתי זאת הסברא, ואינה נכונה! דאי סלקא דעתך קנסא הוא, מסר ומת או שרף שטרות ומת לא נקנסו בנו אחריו, כדאמרינן במטמא ומדמע? ! אלא ודאי דינא הוא.

ועוד קשיא הא דאמרינן (ב"ק ק). בדריש לקיש דאחוי דינרא לר' אלעא, ואמר דאי משתכחא בישא משלם, דהא ודאי לא היה מתכוין להזיק, ואף על פי כן - חייב. ואמאי? והא קיימא לן דלא קנסינן שוגג אטו מזיד!

ואיכא מאן דדחי לן מיהא, דהואיל וצריך למיגרמ וקא חזי - בכלל פושע הוא, ומזיק הוא.

ואע"פ שזה דבר הגון, אין אנו שומעין לו. אלא בעלי סברא זו טעו בשיקול דעתם וצללו במים אדירים והעלו בידם קַרְס.

ואנן דינא דגרמי קאמרינן, ולא קנסא דגרמי. ופירוש משנתינו דגזל חמץ ומימרא דרבי יעקב, לאו הכי פירושא כדכתיבנא לעיל. דאם כן - לרבי יעקב אפילו לא החזירו שומר לבית בעליו יהא פטור, כמו שהוא פטור כשאומר לו הרי שלך לפניך.

ועוד - בתרומה ונטמאת (ב"ק צו:),

חמץ ועבר עליו הפסח, אומר לו 'הרי שלך לפניך', ואמאי? הא איהו גרם ליה, שאילו לא גזלו - הוה אכיל ליה מקמי דלימטי זמן איסוריה. והא ר' מאיר קתני לה, דסתם מתניתין היא, וכדמוכחא נמי סוגיא דהניזקין משום דהיזק שאינו ניכר לא שמיה היזק.

לא קשיא! דכיון דאיסוריה ממילא הוא דאתי, ולא מחמת עצמו של גזלן, אע"פ שעיכבו מלאכלו עד שבא זמן איסורו - פטור, דהא איהו לא גרם האיסור, אלא שעיכבו מלעשות תקנה לאיסורו.

והיינו טעמא דאמרינן בגמרא (ב"ק צח:): - רבי יעקב אומר: אף משנגמר דינו אומר לו - 'הרי שלך לפניך', משום דקסבר גומרינן דינו של שור שלא בפניו, וא"ל - אי הדריתיה ניהלך נמי הוה גמירי ליה לדינא. ולא מצי האיך למימר ליה - אילו אהדריתיה ניהלי הוה שחיטנא ליה, שאין איסורו זה בא מחמת הגזלן ולא מחמת השומר, אלא מאיליו הוא בא ולא בידים, וכן פרש"י ז"ל.

ולא מיקרי גורם אלא היכא דמחמתו בא האיסור, הילכך פטור אפילו לר' מאיר.

ולפי סברא זו, אנן דקיימא לן דלא קנסינן שוגג אטו מזיד, לעולם לא

עתיקא הוא כדפרש"י ז"ל, דאם כן - פשיטא דלא גמרינן מינה למאן דליתיה הכי, וטובא נפקא מינה. ואפשר דמתני' לא פשיטא ליה כלום, דאמר - עובדין מתני' היא, ומיהו כיון דאשכחן ליה לר' מאיר בעלמא דמחייב בגרמי אפילו שלא במקום קנסא, שמע מינה לר' מאיר פשיטא דדינא הוא, וקיימא לן כוותיה. וזה הטעם נכון לתרץ מה שהקשינו תחילה - אמאי לא פשטו דינא דגרמי מהא מתני'? משום דאיכא למימר - קנסא דמסורות הוא, שקנסו בממונן כמו שקנסו מקצתן אף בגופן (כדאיתא בע"ז כו:), ולא גמרינן מינה אפילו לגרמי נזקים אחרים - לרב הונא בר חייא אפילו לגורם נזק במזיד, ולרב יוסף באונס ובשוגג. ואנן ודאי קיימא לן כרב הונא בר חייא, דמקנסא לא גמרינן כלל אפילו דכוותה, וכל שכן דזוטר מינה, דסוגיין בעלמא כוותיה כדבעינן למימר קמן. והא דמחייבין שורף שטרות ומוחל, משום דסבירא לן כר' מאיר דדאין בכולהו מדינא ולא מקנסא.

אפילו נטמאת מאליה באונס גמור, לימא ליה - אי אהדרתה ניהלי לא הוות מטמאה, וגזלן חייב בכל אונסין שבעולם. אלא טעמייהו משום דגורם היזק שאינו ניכר - פטור, וכדמפרש בפרק הניזקין, אלא שאין כאן מקום להאריך בזה. ומסתברא דהא מילתא דאמרינן - 'דינא דגרמי דינא', הוא מילתא דאיתמרא בגמרא, דגרסינן בפרק הגוזל (ב"ק קטז:): - ההוא גברא דאחוי אכריא דחיטי דבי ריש גלותא, פירוש - מעצמו, חייבו רב נחמן. ואמר ליה רב הונא בר חייא - דינא או קנסא? פירוש - דינא דמסור דינא הוא, או קנס שקנסוהו חכמים כיון שהראה מעצמו, ולא גמר מיניה לדינא דגרמי אחריני כגון - מוחל, ומראה לו דינר, ונתייאש ממנה ולא גדרה, ולא אפילו לשורף שטרות. אמר ליה - אנא מתניתא ידענא: אם מחמת הגזלן חייב להעמיד לו שדה, דקיימא לן דאחוי אחויי ולא גזל כלום, וקרי ליה גזלן! אלמא דינא הוא. וליכא לפרושי "קנסא" משום דגזלנא

פרק ה

והנך פירכי דפרכינן לעיל לאו כלום
נינהו, והכי מפריקנא להו:

הוי יודע שר' מאיר סבור שהגורם היזק
אע"פ שלא עשה מעשה בידים חייב,
והיינו דינא דגרמי. אבל מי שלא גרם
היזק - לא חייב ר' מאיר.

לפיכך - המטמא והמדמע והמנסך, וכל
היזק שאינו ניכר - פטור מן הדין, לפי
שאינן היזק לא מחמת גרמתו ולא
מחמת מעשיו.

אבל במחיצת הכרם שנפרצה הרי יש
היזק מחמת יאוש, שהוא הגורם
עירבוב, שהוא מבטל השורה ואוסר
תבואתו של זה. והיזק ניכר הוא,
שמאחר שנתייאש - העירבוב אוסרו,
ואיסורו ניכר לכל.

ואע"פ שאתה יכול לעקור הגפנים ולא
יהא האיסור ניכר שם, שינוי החזור
לברייתו בכגון זה שינוי הוא, [ד]הרי
נעשה בו מעשה ניכר בגרמתו של זה.
ולא דמי למטמא דאגע בהו שרץ,
שהעירבוב שינוי הוא עד שאתה
מחזירו לברייתו.

וי"ל דהאי נמי היזק שאינו ניכר הוא,
ומשום קנסא מחייב ליה ר' מאיר, שכל
הגורם לממונו של חברו שיאסר -
חייב, דומיא דמטמא ומדמע ומנסך

ומפגל. והיינו דתניא - אומרין לו
"גדור", משום דבעי התראה,
כדכתיבנא לאידך סברא.

ואף על גב דהתם קנסא הוא, והיכא
דגילו רבנן בלחוד כגון מטמא ומדמע
חייב, וכל היכא דלא פרישו - פטור,
כדאמרין (גיטין נג.) - חזרו לומר אף
המדמע, דמקנסא לא גמרינן כדאיתא
לקמן באידך הגוזל (ב"ק קיז.), איכא
למימר - כיון דכל הני היו, כל האוסרין
במשמע, ובכולן קנסו. אלא כיון שאין
האיסור בא מחמת מעשה אלא מחמת
מחשבה - גמרינן מינה דמחשבה
כמעשה לר' מאיר, ושמע מינה דדאין
דינא דגרמי.

וכל שכן דכן הוא - ומה הכא דהיזק
שאינו ניכר הוא, ומדינא לאו שמיה
היזק, עביד גרמא כמעשה, בהיזק
הניכר לא כל שכן?!

ואי קשיא לך, אי הכי - ממפגל נמי
שמעינן דינא דגרמי, דהתם נמי
מחשבה היא וחשבינן לה כמעשה,
ומחייבינן ליה משום קנסא, או מן הדין
אי שמיה היזק. לא קשיא! דהתם
מעשה הוא שהוא שוחטו לכך, אלא
שאינן האיסור ניכר בו.

ולמאי דקא סלקא דעתך נמי דמתני'
דדן את הדין ר' מאיר היא, שמעינן

וכן נמי השורף שטרות של חבירו (ב"ק צח:)- כמי שגזל כיסו של חבירו הוא וחייב, אף על פי שהיא גרמא לענין הממון הכתוב בשטר. וכל המפסיד ממנו של חבירו ממנו - היזק ניכר הוא, מאחר שאינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך. שהרי שבת חייבה עליו תורה ואפילו בדהרזקיה באנדרוונא ובטליה (ב"ק פה:), אלמא היזק ניכר הוא.

ואי קשיא - לרבנן דלא דייני דינא דגרמי, היכי מיחייב? והא גורם הוא לבטלו ממלאכתו, וגורם הוא לו שלא ירויח!

לא קשיא! דכיון דהרזקיה - מההיא שעתא הוא דאפסדיה, עד דפתח ליה. והא אמינא דהיזק ניכר נמי הוא, ובין לר' מאיר ובין לרבנן - חייב. וכן במראה דינר לשולחני - חייב, אע"פ שהוא שוגג, וקיימא לן - היזק שאינו ניכר בשוגג פטור.

ואפשר דאפילו במזיד נמי פטור, דמקנסא לא גמרינן, כדכתבינא. אלמא המפסיד ממון מחבירו, כגון מוחל חוב ושורף וכל דדמי להו - היזק ניכר הוא, דהא לא מהדר ליה ולא מידי. אבל מי שיכול לומר הרי שלך לפניך - אינו ניכר, ואין שמו היזק, ופטור לכולי

מינה דדאין דינא דגרמי בהיזק שאינו ניכר דהיינו טימא את הטהור, ואפילו בשוגג - דאיהו קניס שוגג אטו מזיד.

וכן נמי גזל חמץ ועבר עליו הפסח, לר' מאיר אומר לו 'הרי שלך לפניך', כדכתיבית לעיל. ואף על פי שגרם היזק מחמת שגולו [מ]עכשיו עד שעבר עליו הפסח - אין כאן היזק שהרי אינו ניכר, ומשום הכי פטור.

ואפילו למאי דקיימא לן השתא דבמזיד קנסו ומיקרי היזק - הני מילי במטמא ממש, אבל הכא ממילא קאתי לה ופטור, וכגון זו לא קנסו. וכן תרומה ונטמאת (שם צו:)- אומר לו הרי שלך לפניך, בשנטמאת מאיליה.

כללו של דבר - כל שחייב במעשה בידים לרבנן, חייב בגרמא לר' מאיר, וכל הפטור במעשה ממש לרבנן כגון היזק שאינו ניכר, פטור לר' מאיר בגרמא.

והוא הדין במעשה ממש, שלא חייב ר' מאיר אלא על גורם היזק, ואין כאן היזק מאחר שאינו ניכר.

ומשום הכי דן את הדין חייב לר' מאיר, שאילו גזל כיסו ומתנו לחבירו - חייב לדברי חכמים, ובגרמא נמי חייב לדברי ר' מאיר, שהגורם כעושה מעשה דמי.

עלמא.

ומיהו הגורם היזק ניכר, חייב לר' מאיר - בין בשוגג בין במזיד בין באונס, שאדם מועד לעולם.

וזה ששנויה במשנת ר' חייא ורבי הושעיא - אומרין לו "גדור", לאו משום התראה הוא לחייבו, אלא מפני שאינו נאסר אלא אם כן התרו בו - דמסתמא לא ניחא ליה דליתערב כרמו בתבואתו של חברו, ודעתו לעקור.

ואף על גב דתנן (כלאים פ"ה מ"ו) - אלך לביתי ואחזור ואלקטנו, אם הוסיף - אסור, אלמא ביאוש כדי מיתסר! התם הוא משום דניחא ליה לקיים ירק שלו, אבל בעירבוב כרמו בתבואתו של חברו - לא ניחא ליה, ודעתו לעקור גפניו או לגדור, ושמא סבור הוא שהלה נמי חייב לגדור. אבל מאחר שהתרינו בו ולא גדר, ונתיאש בכך - אסור, דהא איגלי דעתיה דמינח ניחא ליה.

ומה שסמכו על הירושלמי (שבועות פ"ו ה"ו), במקרע שטרותיו של חברו, שהוא חייב משום קנס - מאן לימא לן דאינהו דייני דינא דגרמי? דילמא לא דייני, והכא - קנסא בעלמא הוא דקנסו, ולא גמרינן לשאר דוכתי.

וכן מה שאמרו בירושלמי במסכת כלאים (פ"ז ה"ג) גבי מראה דינר לשולחני, שהוא קנס - מפני שאין להם דינא דגרמי, אלא שבזה קונסין אותו מפני שהוא פושע, והפסדו מצוי.

אי נמי - כל דמשלם בגרמא, אע"ג דדינא הוא - קנסא קרי ליה, דתנא ירושלמאה - לישנא קלילא תני.

ואנן כבר גלינן ברחמי מאריה דשמיא דאפילו היכא דלא קנסינן ליה - מיחייב. וכן אני אומר בגורם לשרוף שטרותיו של חברו, או שמסר שטרותיו של חברו בין באונס בין ברצון - שהוא חייב, שהגורם כמזיק, ואפילו גורם דגרמי חייב.

וליכא לדמוייה כלל לההיא דאמרינן גבי קרבן שבועה במסכת שבועות (לב.) - הכל מודים בעדי סוטה בעדי קינאי דפטור, דהוה ליה גורם דגורם.

דהתם לא חייבה התורה שבועה אלא על שבועת העדות המחייבת ממון או גורמת, אבל גורם דגורם - כפירת דברים הוא. וממונא ליכא אפילו בכובש עדות גמור, ואפילו בשתי עדים! ומי שדימה שני ענינים אלו ועירבן - חייב משום כלאים.

פרק ו

והדור לעיקרון דאמרן דהיזק שאינו ניכר פטור, אי קשיא לך - טבח שקלקל אמאי חייב (כדאיתא בב"ק צ"ט:)? בשלמא הגרמה ועיקור - היזק ניכר הוא, אלא שהייה ודריסה הא לא ידיעה!

לא קשיא - דכיון שלא שחט כראוי השחיטה עצמה היא ההיזק, שאין זו שחיטה אלא כמתיו ראשה בסייף הוי, והרי ניכר בין חיה לשחוטה.

ואי קשיא לך - אם כן מפגל נמי ליחייב, דעיקר שחיטתו ליהוי היזק! איכא למימר - כי אמרינן הכי, הני מילי בפסולי שחיטה, שכל שעשה לה פסול בשחיטה - לא שחטה, אלא ניבלה. אבל כל ששחיטתו כראוי ואיסור אחר גורם לה - אין השחיטה כנחירה או כמתיו ראשה בסייף, אלא השחיטה כשרה שהרי הוציאה מידי נבילה, ואיסור אחר גורם לה ואינו ניכר בה, וכן נראה לי.

אבל אפילו לדברינו, מצינו צד הקל בגורם יותר ממזיק בידים. והוא - שהנאנס להראות והראה פטור, והנושא ונותן ביד - חייב אע"פ שנאנס, כדעת רבינו הגדול ז"ל (רי"ף בב"ק מג. באלפס).

וי"ל - שאינו חשוב גורם אלא האונס, אבל נטל ונתן ביד - מדאגבהיה קליה, ומתחייב בתשלומים מעליא. אי נמי - אע"ג דדינא דגרמי דינא הוא, פטרו האנוס ממש כל זמן שלא עשה מעשה.

וכן בדין את הדין הורה רבינו ז"ל (רי"ף סנהדרין יב: באלפס) שאינו משלם אלא בשנשא ונתן ביד, דאנוס מיקרי, דרחמנא אנסיה למידן כיון דחזי למידן וגמיר, וליביה אנסיה למיטעא בשיקול הדעת. ואקילו רבנן בדיבורא, ולא עשו בו אונס כרצון.

ומיהו ליתיה להאי דינא אלא בהאי גרמא, אבל השורף שטרות באונס - חייב, דהא לאו דיבורא הוא.

עוד יש להקשות - מאחר דקיימא לן דדיינינן דינא דגרמי, היכי אמרינן בפירקין דהגוזל (ב"ק צח.) - הזורק מטבע של חברו לים הגדול פטור, מאי טעמא? דא"ל - הא מונח קמך. ואמאי? והא גורם הוא להפסידו, וחייב. ועוד - מי גרע ממטמא דבמזיד? והאי נמי מזיד הוא!

ורש"י ז"ל מפרש דאפשר למישקליה, אלא דבעי למיהב זוזא לבר אמוראי, וההוא זוזא הוא דאפסדיה. מה שאין כן במטמא, דאפסדיה לגמרי.

קושייתנו, שהרי השף מטבע של חבירו - פטור, והצורם אוזן פרתו של חבירו - פטור (ב"ק צח.), ומאי שנא ממטמא? וכל שכן דהוה לן לחיוביה, שהרי הוא היזק ניכר כדאיתא בגמרא. ועוד - מדינא דגרמי ליחייבו.

ואיכא למימר - אין הכי נמי, אלא מטמא קנסא הוא, ומקנסא לא גמרינן, כדאמר רב הונא בר חיאי בפרק הגוזל ומאכיל (ב"ק קיז.). וקיימא לן (בכורות מט:) - כל רב ושמואל הילכתא כשמואל בדיני. וסוגיין נמי בפרק הניזקין (גיטין נג.) כוותיה, דאקשינן התם - העושה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת פטור. ואי סלקא דעתין היזק שאינו ניכר שמיה היזק, אמאי פטור? ואי אמרת בשלמא לא שמיה היזק - ניחא, דאפילו במזיד פטור, דמטמא ומדמע קנסא הוא ולא גמרינן מיניה לדינא אחרינא. וכן כתב רבינו חננאל ז"ל.

ורבא נמי סבר דממטמא לא גמרינן, דקנסא הוא. והיינו טעמא דאקשי ליה רבה מעשה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת, דלא קנסוה רבנן. ומה שהקשינו - והא מכל מקום גורם הוא, ואמאי לא דיינינן דינא דגרמי? איכא מאן דאמר - לא חסריה ולא מידי, ויכול לומר לו -

וכן נראין הדברים, דאי לא אפשר למישקליה - לא פטר ליה רבה, דדמי למים עכורין דלא קא חזי ליה, ואפסדיה מיניה לגמרי. והאי נזק ניכר הוא, שהרי הכהו על ידו והפיל מטבעו מידו לים. ואע"ג דקא חזי ליה - היזק ניכר לעינים הוא.

וסוגיא דשמעתא נמי לא אפשר לפרושא אלא בהכי. דאקשינן עליה - אין מחללין על המעות שאינן ברשותו. כיצד? נפל כיסו לים הגדול - אין מחללין.

אי אמרת בשלמא בדאפשר לאפוקיה עסקינן, והיינו טעמיה דרבה דפטר ליה אסלע - דכמאן דאפקיה חשיב ליה, ואזוזא דבר אמודאי משום גרמא פטר ליה, היינו פירכא - 'אמאי אין מחללין'. אלא אי אמרת לא אפשר לאפוקיה, וטעמיה דרבה בסלע משום גרמא דפטור עליה, מאי קושיא גבי מעשר? היכי אפשר לחלל על מה שהוא אבוד ממנו לגמרי?

ועוד - דקתני 'מעות שאינן ברשותו', משמע - אבל שלו הן, אלא שאי אפשר ליטלן אלא על ידי טורח ואדם המזומן לכך, דומיא דקסטרא או של הר המלך (ב"ק צח.).

אבל עדיין יכולין אנו להקשות

ברם נראו דברי רבינו חננאל ורבינו יצחק אלפסי ז"ל, שהסכימו דליתא לדרבה כלל, כיון דקיימא לן כר' מאיר, ואיהו - לא סבירא ליה כוותיה, כדמפרש בגמרא בשורף שטרותיו של חבירו, ומדליתה בהא - ליתה בהנך. וכיון דמפורש בגמרא דלית ליה לרבה דר' מאיר, לית לן למיזל בתר שנויי דחיקי ולמיתלי בשמעתא בוקי סריקי, ואף רש"י ז"ל כך דעתו - דרבה לית ליה דר' מאיר בכולהו.

הרי שלך לפניך, לא חסרתיך ולא מידי. ולא מסתבר הכי! דהא מינכר היזיקא, וכל היכי דמינכר היזיקא - אינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך, כדאמרינן לענין גזל מטבע ונסדק (ב"ק צז.), ומאחר דקיימא לן דדיינין דינא דגרמי בהיזק ניכר, והאי נמי ניכר הוא, אמאי לא מיחייב? ועוד בזורק מטבע של חבירו - מאי איכא למימר? הא חסריה זוזא דבר אמודאי! אלא הנך טעמי חבטי בעלמא נינהו.

פרק ז

עוד צריך לפנים, שהרי מצינו גורמי נזקין פטורין בפרק הכונס (ב"ק נה: - נו.):

הפורץ גדר לפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד, והיודע בעדות חבירו ואינו מעיד לו.

המבעית את חבירו, והעושה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת, הנותן סם המות לפני בהמת חבירו, ובכללה - המכניס פירותיו לחצר בעל הבית שלא ברשות ואכלתן בהמתו והוזקה (ב"ק מז.).

והשולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן (ב"ק כב:), נשברה כדו ולא סלקה נפלה גמלו ולא העמידה (ב"ק כח:).

עוד בפרק הכונס צאן לדיר (ב"ק ס.) - ליבה ולבתו הרוח, אם אין בליביו כדי ללכותה - פטור, דכי אמרינן 'זורה ורוח מסייעתו' - הני מילי לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא - גרמא הוא, וגרמא בנזקין פטור. ובפרק כיצד (ב"ק כו:) - זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות, ובא אחד וסלקן או קדם הוא וסלקן - פטור.

ובפרק הפרה (ב"ק מח:) - נפל לבור והבאיש את מימיו, לא שנו אלא שהבאיש מגופו אבל הבאיש מריחו - פטור. מאי טעמא? גרמא בעלמא הוא, וגרמא בנזקין פטור.

ובפרק כיצד הרגל (ב"ק כג:), שיסה בו את הכלב שיסה בו את הנחש - פטור מדיני אדם, לפי שהוא גרמא בנזקין.

ובפרק המניח את הכד (ב"ק לג:) - שחטו מה שעשה עשוי, וא"ר הונא בריה דרב יהושע - זאת אומרת המזיק שעבודו של חבירו פטור וכו'.

ובפרק השולח (גיטין מ:) - העושה עבדו אפותיקי ושחררו שורת הדין אין חייב כלום ומפרשי לה בגמרא התם (גיטין מא.) שהמזיק שעבודו של חבירו פטור.

ובפרק אלו הן הנשרפין (סנהדרין עו:) - ההוא גברא דמצמצמא לחיותא דחבריה במיא ומתה, וסוגיין התם דפטור.

ובפרק המוכר פירות (ב"ב צג:) - מהו? נותן לו דמי זרע, ויש אומרים - אף הוצאה. מאן יש אומרים? רבן שמעון בן גמליאל וכו'. וקיימא לן דליתא לדרבן שמעון בן גמליאל, ואמאי? הא דיינינן דינא דגרמי!

וזה הטעם לכל אלו, כלל גדול יהיה

דנפקא? ואם תמצוי לומר דנפקא, מי יימר דאבדה? דילמא משכח לה, ולא ברי היזיקא. וכן דעת רש"י ז"ל.

אבל יש מפרשין הא דאקשינן בגמרא אי בכותל בריא בדיני אדם נמי ליחייב - אבהמה נמי קאי, דאי אכותל מאי קושיא? אנן אבהמה קא אמרינן דפטור מדיני אדם, כדקתני - בפני בהמת חברו, ולעולם אימא לך בכותל בריא וחייב אכותל. ואע"ג דתנן או שפרצוה ליסטים, ולא מיחייבי עד שהכישוה, הני מילי לאחיוביה בנזקיה, דכל אימת דלא קמה ברשותיהו - לא מיחייבי בנזקיה.

אבל אגופה של בהמה לעולם חייבין עד שיחזירוה למקום המשתמר, שבשעה שפירץ יצאת מרשות בעלים והם גרמו ליה, הילכך לא מיפטרי מגופה של בהמה עד שיחזירוה למקום המשתמר מרשות בעלים, שהרי הוציאם מרשותם משעה שפירץ. אבל אנזקין - לא מיחייבי, דמי יימר דמזקא? ולא ברי היזיקא! וזו הסברא נכונה.

והכופף קמתו של חברו בפני הדליקה או שויה טמון באש - פטור (ב"ק נו.). דהא לא גורם נזק הוא, שהנזק על ידי המדליק בא לו. ואע"פ שהלה פוטר

בידך: כל הגורם, ומחמת גרמתו בא היזק שאי אפשר אלא באותו היזק, ואינו תלוי בדעת אחרים אלא בשעה שגרם בא ההיזק או שהוא עתיד לבוא, כגון זה - מחייב ר' מאיר, ונקרא בגמרא (ב"ק כב:) - ברי היזיקא.

לפיכך - דן את הדין, לדברי האומר (סנהדרין לג.) אין מחזירין - חייב, דמעידנא דאמר איש פלוני אתה חייב, ונתחייב לשלם ממון ועל פיו שילם, מההיא שעתא הוא דגרם נזק. ואף על פי שאחר כך הוא משלם, כיוון שהדין חייבו לשלם ממון ועל כרחו משלם, הדין הוא הגורם משעה שחייבו.

וכן במחיצת הכרם שנפרצה, שבשעה שנתיימש ממנה גרם לזה נזק, שהרי הגפנים גדלין והולכין ומתערבין.

וכל דבר שאינו תלוי בדעת אחרים אלא על כרחו יבא היזק מחמת גרמתו של זה, ברי היזיקא חשבינן ליה.

ומשום הכי פטרינן (ב"ק נה:) הפורץ גדר לפני בהמת חברו ואיבדה: אי כותל רעוע הוא דלא מנטרא, מצי אמר לא גרמנא לך ולא מידי, דסוף סוף למיסתר קאי ומקמי דאתית לה נפלה. ואי נמי כותל בריא - פטור אבהמה, כדתנן (ב"ק נה:) - או שפרצוה ליסטים פטור, משום דמצי אמר ליה מי יימר

(ב"ק נו.), אי בחד בלחוד - לא עבד ליה ולא מידי, דדילמא הוה משתבע האיך ומיפטר.

ומיהו תרי נמי מיפטרי, דאקשינן בגמרא אפטור מדיני אדם וחיוב בדיני שמים - אי בתרי דאורייתא הוא, ולא אקשינן - אי בתרי אמאי פטור מדיני אדם.

ותניא בתוספתא דשבועות (פ"ג ה"א) - וכן המשביע את העדים על דבר שיש בו שוה פרוטה וכפרו, הרי אלו חייבין קרבן ופטורין מן הממון, שנאמר - ונשא עונו קרבן.

וטעמא דמילתא, שאף הוא אינו חייב להעיד לו אלא מדין גמילות חסדים שחייבה תורה להעיד, ואם לא רצה לקיים אותה מצוה - אין מן הדין לחייבו ממון.

מה שאין כן בנתייבאש הימנה ולא גדרה, דכיון שהוא חייב חיוב ממון לגדור ולא גדר ונתייבאש - חייב, שהרי הוא מזיקו ביאושו, וגפניו הם האוסרין, והוא גורם האיסור.

אבל מי שאינו רוצה להעיד - פטור, שאין עליו חיוב ממון אלא מדרך גמילות חסדים, ואם אינו רוצה לטרוח ולהצילו לזה - אינו חייב.

למה זה דומה? למי שרואה כיסו של

המדליק מלשלם, כיון שעדיין לא נתחייב לו המדליק כלום - אין זה גורם להפסד ממונו ממש, שהרי לא נתחייב לו כלום.

מה שאין כן בזיכה את החייב (סנהדרין לג.), שכבר היה חייב לזה ממון והדיין מפסידו הפסד ממון. ואין כאן חיוב, אלא שהוא מתכוין להזיק ולהפסיד ממנו מה שירויח.

ודמא למאן דנחית לאומנות חברו, (ב"ב כא:) ואע"פ שבכאן מפסידו ממונו והתם הריוח הוא שמפסידו, כיון שעדיין אין הלה חייב לשלם כלום - לאו מפסיד ממון הוא, ומשום הכי חייב בדיני שמים.

ואי דמטיא ליה ברוח שאינה מצויה לא עבד ולא מידי, ואונס הוא ורחמנא פטריה מדיני אדם, ואפילו באשו וכל שכן אש של חברו.

והשוכר עידי שקר להעידו - לאו איהו מזיק ולא גורם היזק, אלא אינהו גרמי, ולאו בידו הוא, דאי בעו לא מסהדי כלל.

וקא סלקא דעתין נמי בגמרא (ב"ק נו.) למיפטריה בדיני שמים משום האי טעמא דדילמא לא מסהדי, דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין.

והיודע בעדות חברו ואינו מעיד לו

עבדי גביה, ומי שראה חבירו רוצה ליתן מתנה לפלוני או הולך להציל ממונו והוא מעכבו, אין מן הדין לחייבו, שאין זה גורם היזק אלא מונע, וההיזק בא ממילא, וכן עיקר.

ומיהו שנים שהעידו עדות שקר והפסיד חבירו על ידם, ואי אפשר להוציא מידו כגון גוי ואלם, או הודו הם והוא לא הודה - חייבין לשלם, שהרי גרמו לאבד ממונו של זה.

והא דגרסינן במסכת מכות (ג.) - א"ר יהודה אמר רב עד זומם משלם לפי חלקו, והוינן בה ואוקמה רבא באומר עדות שקר העדנו, ואקשינן עליה - כל כמיניה? כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד.

לאו מכלל דלא משלם, [ד]אף על פי שאינו חוזר ומגיד לבטל עדותו - אפשר לו שיתחייב לשלם, אלא הכי קא קשיא ליה: כיון שעדותו קיימת, למה אתה קורא אותו עד זומם?

הנותן סם המות לפני בהמת חבירו - פטור, מפני שהיה לה שלא תאכל (ב"ק מז:), ולאו איהו קא גרים היזיקא אלא מחמת דעת אחרת נעשה, ואפשר היה שלא אכלה והיא הביאה עליה הנזק שאכלתן, ולא מצינו מזמין נזקין שיהא חייב.

חבירו אבד ואינו מצילו, או מי שאינו רוצה ליתן פרוטה משלו לעני, שאין בית דין מחייבין אותו בכך. אף כאן אין בית דין מחייבין לשלם מביתו, שלא חייבתו התורה בכך, אלא כשאר המצוות היא זו ואינה בדין ממון.

אבל מאן דצייר פומהון דסהדי דלא יסהדון, כגון שראה עדים מגלגלין ובאין להעיד עדות לפלוני והרזקינהו באינדרונא, יש לומר שהוא חייב.

ומאי דסיימי באותו ירושלמי (שבועות פ"ו ה"ו) שכתבתי למעלה דפטור, משום דלא דייני דינא דגרמי, אבל אנן דדיינינן דינא דגרמי - מחייבין, שהוא דומה לשורף שטרותיו של חבירו, כדאמרינן התם בירושלמי במקרע שטרות חוץ מדעתו שהוא דומה לאיניש דצייר פומהון דסהדי דלא יסהדון, ומאן דצייר פומהון דסהדי דומה למקרע שטרות, הילכך חייב.

וי"ל שהוא פטור, דמי יימר דמסהדי? דילמא הדרי בהו, ולא ברי היזיקא.

וא"ת - אי הכי, מסור נמי דילמא לא שקלי ליה! איכא למימר - התם כי שקול מיהא מחמת גרמתו שקול, וכמאן דקלייה דמי, אבל הכא דילמא הדרי בהו.

ועוד - שהם גמילות חסדים הוא דקא

דמיפסק פסיקי גיריה ולא עביד ולא מידי. והמסלק חייב, לדידן דדיינינן דינא דגרמי.

ורבה דפטר ליה - משום דלא דאין, כדכתבינא לעיל. וכן כתב רבינו הגדול ז"ל, דליתה לדרבה.

פירוש לפירושו, דאמר - פטור המסלק, דאמר רבה - או שקדם הוא וסלקן פטור, ואנן לא קיימא לן בהא כוותיה, אלא חייב מדינא דגרמי. אבל הזורק לא גרם ולא מידי, דהא פסיקי גירי.

וכן כתב רבינו שלמה ז"ל שהזורק פטור, שהרי אין סופן להשתבר מזריקתו, וזה שנטל פטור דגרמא בנזקין פטור.

פירוש לפירושו - לדעתיה דרבה, אבל לדידן חייב, דדיינינן דינא דגרמי. ודינא דגרמי וגרמא בנזקין חדא מילתא היא לדעת רש"י ז"ל. ותמצא זה רמוז בפירושו בכמה מקומות (ב"ב כב: ד"ה גרמא), דוק ותשכח.

וכן הזורק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל - שניהן פטורין (ב"ק כו:), שכן נראה שהוא דעת רבינו אלפאסי ז"ל, דרבה בתר תבר מנא אזיל. וכן שמעתי בשם הרב אב ב"ד ז"ל.

ולא מיחייבי משום דינא דגרמי,

המבעית את חבירו - פטור מדיני אדם (ב"ק נו:), משום דאיהו אבעית אנפשיה. וכן הכה כנגד עינו ואינו רואה - פטור, דאיהו גרם אנפשיה (כדאיתא בקידושין כד:). ועוד - שיש אומד לנזקין, ובהכי לא הוה ליה לאסתמויי, כדאיתא בפרק החובל (ב"ק צא:).

העושה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת (שם נו:). - היזק שאינו ניכר הוא, ואומר לו 'הרי שלך לפניך', ואפילו במזיד פטור, דלא גמרינן ממטמא ומדמע דקנסא הוא, וכבר כתבתי את זה.

והשולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן - צבתייהו קא גרים (ב"ק כב:), ולא מיקרי איהו גורם כלל, דאינהו גרמי ואינהו מזקי.

וכי יהיב להו סלתא גוואזא ושרגא, אי נמי היזיקו בגחלתו שמסר להם - אשו הוא וחייב, כמוסר שורו לחרש שוטה וקטן דחייב (ב"ק נה:).

ולאו משום דינא דגרמי הוא חייב, דהא אפילו רבנן דפליגי עליה דר' מאיר מודו בה. אלא משום דאשו הוא וחציו הוא דמזקי, אי נמי ממונו, והכי מוכח בפרק כיצד (ב"ק כב:).

הזורק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות - הזורק פטור (ב"ק כו:),

דבתרא הוא אמרה, ואיהו הא אית ליה דינא דגרמי, דהא רבא גופיה הוא דדאין דינא דמסור בפרק הגזול ומאכיל (ב"ק קיז).

ובכולהו נוסחי עתיקי ודוקאני רבא גרסינן, באל"ף, ולא רבה בה"א. וכן כתוב בפירושו רבינו חננאל ז"ל.

ואי קשיא לך - האי היזק שאינו ניכר הוא, ואפילו בלא גרמא נמי פטור! ולא היא, דהא אישתני טעמא וריחא דמיא, ושינוי הוא - כדאמרין בענין יין והחמיץ (ב"ק צו:).

ולפום הך סברא, שורו שהדליק את האש ושרף שטרותיו של חברו, או אפילו קרען או מחקן - פטור, דגרמת שורו הוא. ומסתברא דחייב, ושאני גרמא דריחא דממילא אתיא מהך, דהכא מעשה שורו הוא, [ו]אף על פי שהפסידו - הרי הוא גרמא.

שיסה בו את הנחש - פטור (ב"ק כג:), משום דאיהו לאו גורם גוף ההיזק, אלא מעצמו הוא.

ולא דמי למסור (ב"ק קטז:), דהתם כיון שאין המסיקים רואין ממנו והוא הראה להם - הוא גרם כל הנזק, שהרי הממון שמור היה, ובגרמתו הוציאו מרשות הבעלים, דכיון דאוקמינהו עליה - ברשותיהו קאי, כדאמרין עלה

דראשון - הא לא אתא נזקא מחמתיה כלל, ושני נמי - מנא תבירא תבר. ואי משום שגרם שלא יתחייב לו הראשון, היינו טמון באש דפטור, וכבר פירשתי הטעם.

נפל לבור והבאיש את מימיו מריחו (ב"ק מח: - צריך לפנים. י"ל דלדין דדיינינן דינא דגרמי - חייב, והדין הוא סברא דרבינו הגדול ז"ל, שלא כתבה בהלכות.

וי"ל - כי דיינינן דינא דגרמי, הני מילי בנזקי עצמו, אבל בנזקי בהמתו - לא! שלא חייבתו תורה אלא בנזקין ממש מכחו, אבל בגרמת שורו - לא. כך נראה לי.

ומה שהשמיטה רבינו הגדול ז"ל, משום דהוא לישנא לרב איתמר, אבל לשמואל דאמר - כל תקלה בור הוא, בין מגופו בין מריחו - אינו חייב, משום דהוה להו שור בור ומים כלים, ולא מצינו בור שחייב בו את הכלים. ולא משכחת ביה דמיחייב אלא שהבאיש בשעת נפילה, והא לא אפשר. ולישנא קמא הוה ליה למיכתב, אלא משום דכבר פסקא כדשמואל - לא חש לה, דמילתא דלא שכיחא היא.

וכן נראה מדברי רבינו חננאל ז"ל, דאית להווא דינא. תדע - דהא רבא

(ב"ק קיז.) - כיון דאוקמינהו עילויה מיקלא קלייה, שהרי יצא מרשות הבעלים, כמו שנטל כיסו של חברו והניחו ברשות הרבים, הילכך - חייב לשלם.

אבל הכא, הא קאי גברא והא קאי נחש! משל למה הדבר דומה? לממון המוטל לפני המסיקין, ובא אחר ואמר להם - טלו אותו, ונטלוהו, שהוא פטור - אף על פי שאין רצונם ליטלו אלא מחמת עצה זו שהשיאם זה ליטלו, כך נראה לי.

ואף על גב דמראה דינר לשולחני ונמצא רע - חייב (ב"ק צט:), ואינה אלא עצה שהשיאתו לקבלו, כיון דאי שפירא הוא אית ליה לקבולי מחבריה, חיובי חייביה האי שולחני לקבוליה.

ודמי לזן את הדין (ב"ק ק.), שאע"פ שלא כפאו - כיון שאמר לו חייב אתה ליתן - חייב, דממונא שקל מיניה בדיבוריה כיון שחייבו בכך, וצ"ע.

ויש מי שכתב דמשסה, היינו טעמא דפטור - משום דמי יימר דמטי ליה להאי גברא? דילמא עריק, ולא פסיק רישיה הוא. והא בורכא! דאפילו אין דרך לנטות ימין ושמאל - פטור, ומשיך נמי פטור.

והא דאמרינן - שחטו מה שעשה עשוי,

ומזיק שעבודו של חברו שהוא פטור (ב"ק לג:), לדידן דדיינינן דינא דגרמי - ודאי מיחייב, דהא מדמו לה בגמרא לשורף שטרותיו של חברו, והתם קיימא לן דחייב. וכן כתב רבינו חננאל ז"ל, וכן דעת רבינו הגדול ז"ל שהשמיטה.

וכן הא נמי דאמרינן בפרק השולח (גיטין מ:) - עשה עבדו אפותיקי ושחררו רבו ראשון, שורת הדין - אין העבד חייב כלום, אלא המשחרר כותב שטר אדמיה כרבן שמעון בן גמליאל, דהא דיינינן דינא דגרמי. וכן נמצא במקצת נוסחי הלכות רבינו הגדול ז"ל, וקיימא לן כרבן שמעון בן גמליאל דהא דינא דגרמי הוא. וכן עיקר.

ומצמצם שבפרק אלו הנשרפין (סנהדרין עו:) - לא כתבה רבינו הגדול ז"ל בהלכות. שמע מינה - לדידן דדיינינן דינא דגרמי חייב, וזה אין צריך לפנים.

והמוכר פירות לחבירו ולא צמחו (ב"ב צב.), דקיימא לן כתנא קמא דרבן שמעון בן גמליאל דאמר (ב"ב צג:) - אינו משלם אלא דמי זרע ולא דמי הוצאה, היינו טעמא - משום שאין זה מזיק ולא גורם היזק, אלא הוא גרם על עצמו, וזה - אע"פ שמכרו לו - אינו

בעלמא הוא דקא קניס, וכן כתב רבינו חננאל ז"ל.

ושנו נמי בתוספתא (ב"ב פ"ו ה"ב) - הלוקח קנקנים מחבירו ונמצאו פיסטאות ונשתברו - חייב להעמיד לו דמי קנקנים, אבל לא דמי יין. וגם זו הלכה היא.

נשברה כדו ולא סלקה נפלה גמלו ולא העמידה (ב"ק כח:). - הא אוקימנא בגמרא במפקיר נזקיו.

ואי למ"ד אנוס הוא (ב"ק כט:). - ודאי פטור, אלא אפילו למ"ד לאו אנוס הוא - פטר ליה, משום שאין זה בור שחייבה עליו תורה, אלא בור ברשות היחיד הוא שחייבה תורה ולא בור ברשות הרבים.

ולכא לחיוביה מדינא דגרמי, שהרי לא גרם לו נזק אלא הלה בא ונתקל בה. ולא ברי היזיקה - [ד]דילמא לא מיתזק ביה, שהרי הלה מדעתו בא כאן, ויכול לומר לו - אני לא באתי אצלך אתה הוא שבאת בגבולי, אע"פ שאין אותו רשות שלו. ואילו לא חייבה התורה בור - לא היינו מחייבין אותו מדינא דגרמי.

ועוד - שהתורה פטרה בור בר"ה, וגזירת הכתוב הוא, אלא שאין אנו צריכין לזה - שהטעם הראשון מספיק.

אלא כמטעהו. והמשיא את חבירו לעשות דבר שאינו הגון לו - אינו בדין שישלם לו.

והיינו נמי דאמרינן - מאן יש אומרים? רבן שמעון בן גמליאל, ולא אמרינן דהיינו ר' מאיר דדאין דינא דגרמי. ומשמע נמי דרבן שמעון בן גמליאל דמחייב, לאו משום דינא דגרמי, שאם כן - נימא בפירקין דרבן שמעון בן גמליאל דאין דינא דגרמי, כר' מאיר.

ואי גרמא בנזקין חשיב לה כתנא קמא, ואפילו הכי מחייב, הא אנן אפילו דינא דגרמי לא אשכחן מאן דמחייב בה אלא ר' מאיר, כל שכן גרמא בנזקין.

אלא טעמא דרבן שמעון בן גמליאל משום דכל מוכר או אומן - כיון שיש לו הנאה, עליו לשמור שלא יפסיד חבירו כלום בשלו, אבל במזיק - פטור. אי נמי קנסא בעלמא הוא, ומנהג אנשי ירושלים ותקנתן שתקנו בכל כיוצא בה. ומי שחולק על רבינו הגדול ז"ל ופוסק הלכה כרבן שמעון בן גמליאל - אין ממש בדבריו.

ושוב מצאתי בספר המקח בשער מ"ו לרבינו הגאון ז"ל שכתב - ותדע דמה שחילקו בין דמי זרע ובין דמי הוצאה, אותו שמחייב דמי הוצאה - קנסא

פרק ח

וליבה ולבתו הרוח דפטר רב אשי (ב"ק ס.ו), ומשום דגרמא בנוקין פטור - כוותיה קיימא לן, דבתרא הוא.

וטעמא דמילתא - דאיהו בלחודיה לא גרם נזק, וליכא הכא מזיק אלא ע"י הרוח, ואין זה אש שחייבה עליו תורה, שאין אלו חיציו אלא אף חיצו הרוח, ולא ממונו הוא.

ומשום האי טעמא גופיה לא דמי לאבנו סכינא ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה (ב"ק ו.ו), דהתם - המניח כמלכה הוא ויש בלבדיו כדי ללבותה - שהרי נברא גוף ההיזק עצמו, ואין הרוח מסייעת בבריאתו אלא בהולכתו, כמי שליבה את האש לגמרי בתוך שלו, ובא רוח מצויה והדליקו בקמת חבירו.

והוה בה רבנן ז"ל מהא דגרסינן בפרק לא יחפור (ב"ב כו.) - דבי מריון בריה דרבי אבין כי הוי נפצי כיתנא הוה אזלא רקתא ומזקא לאינשי, אתו לקמיה דרבינא, אמר להו - כי מודה ר' יוסי בגיריה הני מילי דקא אזלא מכחו, הכא - זיקא הוא דממטי ליה. מתקיף לה מר בר רב אשי - ומאי שנא מזורה ורוח מסייעתו? אמרוה קמיה דאמימר, אמר להו - היינו זורה ורוח מסייעתו.

ובפרק הכונס צאן (ב"ק ס.ו) אמרינן - כי

אמרינן זורה ורוח מסייעתו הני מילי לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל לענין נזקין - פטור.

ופריקו רבינו חננאל ורבינו יצחק אלפאסי ז"ל, דאע"ג דפטור - מכל מקום הואיל וגרמא דגרייה הוא - אסור, ומסלקינן היזיקא. ואי אזיק - לא משלם מה שכבר הזיק, כדאמרינן בענין נמייה (ב"ב כב:) - זאת אומרת גרמא בניזקין אסור, פירוש: אבל פטור אם הזיק.

והך שמעתא כולה צריכה לפנינו. דאיכא למידק בה - מאי שנא מאבנו וסכינא ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה, שחייב לשלם (ב"ק ו.ו)? דהא איברי היזיקא, דהא רקתא - בלא סיועא, אלא דהרוח ממטי לה.

ותו - דאקשינן בגמרא (ב"ב כו.) ולרבינא מאי שנא מגן היוצא מתחת הפטיש ויצא והזיק, דחייב? ומפרקינן - התם ניחא ליה דליזיל, הכא לא ניחא ליה דאזלא, הא נמי קשיא - מאי טעמא אקשינן לה ארבינא? למר בר רב אשי נמי קשיא! דהא גבי גץ - חייב, וגבי רקתא - פטור אבל אסור, לדברי רבינו חננאל ז"ל ורבינו ז"ל.

ועוד - אי לסלוקי היזיקא קאמר, ממתני' שמעת לה! דקתני (ב"ב כד:) -

דמר בר רב אשי גופיה פטר - אקשווי
לא מצי מקשי ליה, כמו שלא הקשה
למי שלא דיבר כאן כלל.

ודקא קשיא לן - אמאי לא פשטוה
ממתני' ? משום דמתני' - דילמא רבנן
היא, ולא ר' יוסי. אבל ממתני' דפטיש
בעי לאקשווי, דעד כאן לא פליגי רבנן
עליה דר' יוסי אלא בסלוקי היזיקא,
אבל אי לאו גיריה - לא מיחייב
לשלומי, דאגרמא בעלמא לא מיחייב
בכי האי גוונא. וזה מספיק לתרץ פירוש
הגאונים ז"ל, ובאמת שכך הוא עיקר
שמועתנו כמו שאמרו.

ודקא קשיא לן - מאי שנא מאבנו
וסכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו
ברוח מצויה שחייב לשלם ? שמעתא
הכי מיפרשא: דכי הוו נפצי אינהו
כיתנא כדי להוציא ממנו רקתא, היו
חובטין הפשתן כדי שיפול הרקתא
לארץ, ואילו נפלה הרקתא לארץ - שוב
אין הרוח מזיזה ממקומה, מפני שהיא
דקה ונדושה מעצמה, והדבר ידוע.

ומפני שכחו כחוש, שהרקתא קלה
ביותר - הרוח באה ומוליכה למקום
רחוק ומזקת. הרי שלא הלכה מכחו
כלום, ולא סייע הוא בהולכת הרוח,
אלא אדרבה - אם הלכה מכחו היתה
נופלת לארץ, ולא היה הרוח מזיזה

מרחיקין את הגורן הקבועה מן העיר
חמשים אמה, [ו]מדלא פשטוה ממתני'
משמע דלענין שלומי קא מיפלגי,
ומשום הכי לא פשטוה ממתני' ולא
מברייתא, דקתני - מקשוואיו ומדלוועיו
של חבירו כדי שלא יזיק.

ותו קשיא - בין לרבינא בין לאמימר,
מאי קושיא? התם מכחו אזלא ומזקא
וחיציו הם, הכא - זיקא הוא דממטי
ליה, ומאי שנא מבקעת? דתנן (ב"ק
לב:) - המבקע ברשות היחיד והזיק
ברשות הרבים - חייב.

והתם לא ניחא ליה דתיזיל כדאמרינן
גבי גץ, דהתם - כדי שלא ישרוף את
ביתו הוא רוצה בכך, מה שאין לומר כן
בזו, ועוד - שהוא צריך להסיקה תחת
תבשילו! אלא משום דמכחו קא אזיל -
חייב, גץ נמי מכחו קא אזיל, שהוא
יוצא מתחת הפטיש.

והטעם לכל זה - דמשום הכי לא
אקשינן ליה אמר בר רב אשי, משום
דאיהו לא שמעינן ליה דאמר בפירוש
"פטור אבל אסור", אבל אמר דהיינו
זורה ורוח מסייעתו, והתם - אפשר
דבנוזקין חייב, כחד מאינך אמוראי
דבפרק הכונס (ב"ק ס.).

ולפיכך הקשה לרבינא דשמעינן
בפירוש שפטר, אע"פ שאפשר לומר

כלל.

נמצא שזה ההיזק הרוח בראו מעיקרו, אלא שהוא גרם לרוח שיבא עליה ויזיז, שאם לא ניפץ הפשתן - לא היתה הרוח מזקת. ולפיכך קראוהו גרמא בניזקין. ומיהו גרמא דגיריה הוא, כיון שמאותה שעה הרוח מזומנת להוליכה, והוא גורם עיקרה - אע"פ שבהולכה אינו מסייע.

ולא דמי לאבנו וסכינו ומשאו, דהתם - כיון שהניחן בראש גגו אש הם, והרוח מולכת אותם יותר רחוק ומקרבת אותם אצל הניזק יותר ממנו, כמו מדליק אש והרוח מוליכתו לגדישו של חברו - שהוא חייב, שהרי הרוח מוליכתו כפי כחו ואינה מוליכתו למקום אחר היפך מכחו, כמו שפירשתי ברקתא.

והא דקא מדמינן ליה לגץ היוצא מתחת הפטיש, משום דגץ - ודאי הרוח מוליכתו. תדע - דקתני לה גבי תולדה דאש בפרק הכונס (ב"ק סב:), ולא

קתני לה גבי אדם המזיק. וקא סלקא דעתך שכשהוא מכה בפטיש - כחו מפילתו לגץ לארץ, אלא מפני שהוא דבר קל - הרוח מוליכתו לחוץ היפך כחו, ואף על פי כן - חייב, כיון שהוא גרם, אף ברקתא כן.

ומפרקינן - התם ניחא ליה דליזיל, והוא מכה בפטיש כדי שילך, והרוח מוליכתו יותר רחוק ולא בהיפך מכחו, ודמי לאש שליבה והרוח הוליכה לגדיש - שחייב, הואיל ואין הרוח עושה דבר מעצמו בהיפך מכחו, אלא מסייע למה שעשה הוא. אבל ברקתא - לא ניחא ליה דליזיל, והוא חובט הפשתן להפיל הרקתא לארץ, והרוח מוליכה הפך מכחו.

נמצא שאינו מסייע בהליכתה אלא גורם הוא לה, ולפיכך - אינה דומה לבקעת, והדבר נכון וברור לכל בעלי דעת.

שנפרצה (ב"ב ב.), לימא ליה - אי בעית קוץ ועליך להרחיק עצמך, דהא בתר שנפרצה גדלי ענפי ומתערבי ואסרי, ומאי שנא מדר' יוסי דאמר על הניזק להרחיק את עצמו, ואם הזיקו פטור מלשלם?

וליא למימר דלר' יוסי אם הזיק האילן לבור - חייב לשלם, דאי הכי - לא הוה אמר ר' יוסי לא יקוץ, שאין לך מי שחייב לשלם שיוכל להזיק.

והרי (ב"מ קיז.) הנהו תרי דדיירי חד עילאי וחד תתאי, וכי משי עילאי מיא אזלי ומזקי ליה לתתאי, ואמרינן - על הניזק להרחיק את עצמו, ואם חייב לשלם מה שהזיק - היאך יכול להזיקו ולומר בתר הכי משלמנא ונמצא זה צריך להתעצם עמו בבית דין כל יום ויום?

וכדתנן (ב"ב כ:) - ובכירה טפח, ואם הזיק - משלם מה שהזיק, ואע"פ שמשלם צריך להרחיק, שיכול הלה לומר לו - אין רצוני שתזיקני ותשלם לי, שקשה גזל הנאכל. ואע"פ שהוא משלם - רשע מיקרי (כדאיתא בב"ק ס:), כדכתיב - חבול ישיב רשע וגו'. וכן פירש רבינו שלמה ז"ל (ב"ב כ: ד"ה ואם הזיק).

אלא היינו טעמא - דשאני מחיצת

פרק ט

ומעתה למדנו לפי דרכנו, שדיני הגרמות כהלכות שבת - יש מהן שחייב לשלם, ויש מהן פטור ומותר, ויש מהן פטור אבל אסור.

דינא דגרמי חייב לשלם - כגון מסור וחבריו. ויש מהן פטור אבל אסור - כגון גרמא דגיריה, דאמרינן (ב"ב כב:) - זאת אומרת גרמא בניזקין אסור, והיינו רקתא.

ומהן פטור ומותר - כגון בהנך גרמי דקיימא לן כר' יוסי, דאמר - על הניזק להרחיק את עצמו, כדתנן (ב"ב כה:) - ר' יוסי אומר אע"פ שהבור קודמת לאילן - לא יקוץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו.

ואע"פ שהוא גורם להפסיד, ששרשי האילן מלקין כותל בורו של חברו, כיון דלאו גיריה נינהו - פטור, ואע"ג דדיינינן דינא דגרמי. והא תלמוד היזק גמור הוא, שהרי יש בו מעשה - שהשרשין מלקין קרקעיתו של בור, ואף על פי כן פטור לר' יוסי, אלמא אליבא דרבנן דלא דייני גרמא משום דאמר ליה הרחק עצמך, לרבי מאיר נמי אמר ליה הרחק עצמך, ולא מיקרי גורם כי היכי דלא מיקרי מזיק ופטור לרבנן. ואי קשיא לך - גבי מחיצת הכרם

וליכא לדמויה לשורו שהזיק בצרורות (ב"ק יז:), דשאני התם - דכחו דשור הוא, וכנגיחה דידיה דמי, והתורה חייבתו. אבל הכא - נולד הוא ופטור, שאין שמירתן עליו ואינו כחו של אילן הנטוע.

וליכא לדמויה לאש שהוא הולך ומזיק, שכיון שליכה את האש עיקר השלחבת הוא שמזיק והולך ואוכל ומזיק, אבל הנך - נולד הוא, ואע"פ שמחמת האילן הוא מזיק - פטור. אי נמי - כיון ששרשין הוא דמזקי ולא חזי להו, לית ליה לטפויי באנפייהו, דדמי למי שנפרצה בלילה שהוא פטור (כדאיחא בב"ק נה:).

ואין אומרין בנזקין אלו זו דומה לזו, שהדברים עמוקים והחילוקים דקים כחוט השערה, וכולהו גמרא.

הכרם, דכיון שיש בה איסור כלאים - חייב לגדור, וחבירו פטור מלגדור - שהוא בתוך שלו הוא עומד, ואינו בא בגבולו של חבירו, אבל זה שהוא בא בגבולו - עליו לגדור, מחמת שאסור לערב הגפנים בתבואה. וכיון שלא גדר ונתייאש - חייב לשלם, כדכתיבנא לעיל. אבל היכא דליכא איסורא, סבר ר' יוסי - על הניזק להרחיק את עצמו, מאחר דלאו גיריה דמזיק נינהו.

ואכתי איכא למידק - ואי אזלי שרשין ומזקי ליה לבור, מאי טעמא פטור מלשלם? הא שורו הוא, והוה ליה לטפויי באפייהו!

ולא קשיא! דכיון דלאו גופיה דאילן קא מזיק אלא שרשים הוא דמזקי, ושרשין ממילא קא אתו - פטור, אע"ג דממונו הוא. ומכל מקום יש לזה רשות לקוץ השרשים (כדאיחא בב"ב כו.).

פרקי

עוד יש שאלה: הנך הרחקות דתנן בפרק לא יחפור (ב"ב יז.), כגון שיח ומערה ואמת המים ונברכת הכובסין וגפת זובל ומלח וסיד וסלעים וזרעים ומחרישה ומי רגלים וריחים אם הזיקו והפילו כותלו של חבירו, אם חייב לשלם אי לא.

לדברי רבינו שלמה ז"ל (ב"ב כב: ד"ה לימא) דכתב דלאו גיריה נינהו, ולא מודה בהו ר' יוסי - לא מיבעיא לי, דהא כר' יוסי קיימא לן. ואי נמי לרבנן - כיון דלאו גיריה נינהו אפשר דפטור. למה זה דומה? לשור שהבאיש מימי הבור מריחו - דפטור (כדאיתא בב"ק מח:), דלאו גיריה דבעל שור נינהו, ולפיכך פטור.

כי קא מיבעיא לן לדעת רבותינו הגאונים ז"ל, שהסכימו כולם וכתבו דכולהו הרחקות דמתני' - גיריה נינהו. דמדקאמרינן גבי סולם ושובך (ב"ב כב:) - לימא מתני' דלא כר' יוסי, מכלל דכולה מתני' מודה בה. מי אמרינן כיון דלאו גיריה איהו גופיה קא מזיק, גרמא דגירי הוא, דומיא דסולם ושובך שהוא גרמא דגיריה ופטור עליה, דנמייה הוא דמזקא ולא איהו מזיק ולא גורם אלא מסייע בעלמא שעל ידו נעשה מחמת

הסולם, והנך נמי פטור אבל אסור? או דילמא חיובי נמי מיחייב עלייהו אם הזיקו

ובחפירת בור ושיח ומערה - לא מיבעיא לי, דכיון דכל מרא ומרא דקא מחי מרפי לארעיה (כדאיתא בב"ב יז:), דהא כמאן דאזיק בידים דמי, וחייב אפילו לרבנן דפליגי עליה דר' מאיר. כי קא מיבעיא לי בשארא, מאי? וזו שאלה שאל הרב אב"ד ז"ל, והתנה לכתוב בה דעתו במקומה, ובעוון הדור - לא קיים תנאו.

ונראין הדברים דפלוגתא דרבנן ור' מאיר היא - דלרבנן פטור שהרי לא הזיק בידים, אלא ששם באותו הכותל סלעים ונשתהו שם עד שהזיקו את הכותל מחמת הבלא. ולר' מאיר - ודאי חייב.

למה זה דומה? למחיצת הכרם שנפרצה, שמחמת שנשתהו עד שבא עליהן האיסור - חייב, ואע"ג דהתם משום יאוש מתחייבא ליה לעיל, לא עדיף יאוש מהנחת סלעים בצד הכותל, שבשעה שהניח הסלעים - הניח שם ההזק בעצמו, וגרם להזיק שיבא, הילכך גורם הוא.

וכן נמי הנך דמשום מתונא (ב"ב יט.) - לר' מאיר חייב. ואפשר דהנך אפילו

לרבנן חייב, שקרירותן מחמת עצמן הוא. למה זה דומה? למניח גחלת על בגדו של חברו, שהוא מבעיר והולך - וחייב, אף כאן הם מלחליחין את הכותל ומלקין אותו עד שנופל, וחייב.

אבל בהנך דמשום הבלא - לא אינהו גופייהו מזקין, אלא מחמת שנשתהו שם נתוסף בהן הבלא ובאה להם מעלמא, והיא המזקת והסלעים גורמין, והמניח שם הוא גורם הגרמא.

ומכל מקום חייב לר' מאיר, כדין מחיצת הכרם שנפרצה וכו'. ומסתברא דרבנן נמי מודו בה דחייב, שהסלעים הם עצמן חמין אלא שאין חמימותן ניכרת עד שנשתהו שם, וכל אחת ואחת כגחלת היא, אלא שאינה מזקת עד זמן מרובה. הילכך - לכולי עלמא חייב לשלם. והלשון עצמו מוכיח שהרי קראוהו גיריה.

והרב רבינו אברהם בר' דוד ז"ל כתב - גיריה לר' יוסי גרמא בנזקין הוא, ופטור. תדע - דהא כל היכא דמיחייב בנזקין קתני חייב ופטור, והכא לא קתני אלא או "לא יחפור" או "מרחיקין", וחייב ופטור לא קתני, ומהאי משמעוּתא אפיקו בעלי הגמרא דגרמא

בנזקין פטור.

ולדברינו - היינו טעמא דלא קתני חייב, משום שאין הנזק ניכר מיד אלא לאחר זמן מרובה הוא בא, ואי קתני הכי - הוה אמינא אם הזיק חייב לשלם, וכיון שאין הזיקו מצוי - אינו חייב להרחיק, כענין ששנינו (ב"ב כ:): בתנור וכירה.

מכלל דברינו תוכל לדעת דעת הגאונים ז"ל, שאמרו דכולה מתני' דלא יחפור מודה בה ר' יוסי דגיריה נינהו, לפי שהן בעצמן המזיקין, ולא פליג ר' יוסי אלא בשרשי האילן שהם נולדים ואינם מזיקין באותו המקום שנטע זה שם אילנו, אלא אחר זמן קופצין ובאין אצל הבור ומזיקין אותו.

ואין בכל השנויין במשנת לא יחפור מי שיערב עליך טעם, אלא הזרעים במפולת יד - שאחר זמן הם מחלידים את הקרקע, ודמי לעובדא דמיא דהנהו תרי דדיירי חד עלאי וחד תתאי בפרק הבית והעליה (ב"מ קיז). וכבר כתבנו דברים הללו במקומן, וגילינו טעמן. ולא באנו כאן אלא לפרש מה שהוקשה עלינו ועל רבותינו בדיני הגרמות, ופירשנו אותן בדרך קצרה כי היא הישרה.

והאל הנערץ בסוד קדושים
אשר שרפים ותרשישים את שמו מעריצים ומקדישים
יצילנו מכל שגיאות ויראנו מתורתו נפלאות
להיות לנו למופת ולאות, אמן.

תם ונשלם שבח לא-ל בורא עולם
ברוך רחמנא דסייען
ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

